

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри

Іванець Т.М.

«20» грудня 2023р.

**«ВІДЧУТТЯ ДОМУ В УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ: КЕЙС
ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої
освіти

освітньо-професійної програми
«Врегулювання конфліктів і
медіація»

Ширяєвої Олени Ігорівни

Науковий керівник:

Зубченко Олександр Сергійович,
кандидат соціологічних наук, доцент

Рецензент:

Ігрушко Анастасія Юріївна, кандидат
соціологічних наук, доцент, доцент
кафедри соціології та соціальної
роботи, Класичний приватний
університет

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою відмінно 100А

Секретар ЕК

«20»січня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДІМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЖИТТЄВОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ.....	10
1.1 Теоретико-методологічні аспекти дослідження дому в соціально-гуманітарних науках.....	10
1.2. Відчуття дому та його характеристики.....	14
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ВІДЧУТТЯ ДОМУ В УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ.....	27
2.1. Вимушені переселенці та біженці у країнах світу та в Україні.....	27
2.2. Українські біженці у країнах Європи.....	36
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ДОМУ В УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ (за результатами емпіричного дослідження).....	42
Висновки до розділу 3.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Повномасштабна військова агресія рф проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, запустила безпрецедентні по масштабах міграційні процеси в Європі. Міграція почалася одразу після початку бойових дій та посилилася після руйнації та окупації населених пунктів в Київській області, на Сході та Півдні країни. Багато цивільного населення перемістилось зі своїх регіонів до інших частин України, або на територію іноземних держав.

Вимушені переселенці стикались й стикаються з багатьма проблемами: юридичними, соціальними, адаптаційними, фінансовими, психологічними. Дуже часто соціальні служби, державні органи (це справедливий закид як для українських структур, так і для іноземних) були просто неготові до роботи з ними.

Основна проблема в тому, що дуже мало зроблено для того, щоб емігранти почували себе як у дома. Основні зусилля були спрямовані на забезпечення базових потреб людських потреб, що виявилось недостатньо. Річ у тому, що “відчуття дому” це не просто образний вислів, а цілком коректне поняття, яке відображає емоційне відчуття людини, від якого залежить дуже багато. Це пояснюється тим, що воно прямо впливає на морально-психологічний стан людини, дає відчуття гармонії.

Без відчуття дому людина знаходиться в постійному стресі, можлива апатія. Такій людині важче адаптуватися до змін у житті, знаходити спільну мову з новими людьми, будувати кар'єру. Для навколишніх вона часто може здаватися злою, лінивою, відчуженою, вороже налаштованою до місцевої культури та місцевих жителів особою. Це тільки погіршує стан речей,

призводить до того, що людина, яка емігрувала в іншу країну, починає ненавидіти місце свого проживання, все в країні, яка прихистила, бачиться у негативному світлі. На жаль, такі випадки зовсім непоодинокі.

Для того, щоб у людини, яка потрапила в таку ситуацію з'явилося відчуття дому треба спочатку з'ясувати, що саме вона вкладає в це поняття, як його розуміє, що заважає відчутти себе комфортно та спокійно в країні, якій вона опинилася. Це неможливо зробити без спеціального дослідження, яке, спираючись на дані соціологічних опитувань, допомогло соціальним працівникам, представникам державних структур, неурядових міжнародних організацій в роботі з біженцями.

Отже, актуальність теми полягає, по-перше, в її гострій невідкладності, по-друге, в тому, що попри необхідність, поняття «відчуття дому» мало зустрічається в документах організацій та структур, які відповідають за добробут біженців, а якщо і зустрічається, то здебільшого тлумачиться дуже поверхнево.

Об'єкт дослідження — ВПО в Україні та біженці закордоном.

Предмет — відчуття дому у ВПО в Україні та біженців закордоном.

Ступінь вивченості теми в спеціальній науковій літературі та інших джерелах.

До філософського осмислення образу проблеми дому вперше звернувся ще Платон у своїй знаменитій притчі про печеру, де зафіксовано еволюцію уявлень людини про себе, своє житло та зовнішній світ. Однак системного осмислення у соціально-гуманітарних науках ця проблема почала набувати наприкінці XIX ст. у теорії «життєвого світу» Е. Гуссерля.

Учень Гуссерля, А. Шюц описує людину, яка після довгої відсутності повертається додому, підкреслює особливу роль суб'єктивних інтерпретацій: «Символічна характеристика поняття “дім” емоційно забарвлена та важка для опису. Дім означає різні речі для різних людей... батьківський дім і рідну мову,

сім'ю, друзів, улюблений пейзаж та пісні, що співала нам мати, певним способом приготуванню їжі, звичні повсякденні речі, фольклор та особисті звички, – особливий спосіб життя, складений із маленьких та звичних елементів, дорогих нам» [56, с. 551].

Засновник психоаналізу З. Фрейд розглядав дім як образ та проекцію свого господаря. Будинки із рівними стінами символізують чоловіків, а з балконами та лоджіями – жінок. Структура дому відображає особистість людини, її проблеми і таємні бажання, що слабо піддаються рефлексії, оскільки, творячи власний простір, ми використовуємо матеріал із несвідомого.

Учень Фрейда, К. Юнг розглядає дім через поняття «архітектура» і «архетип». Ці слова мають загальний корінь, що апелюють до ідеї початковості. Автор має на увазі, що архітектура – це модель-образ, на яку людина чи людство загалом проектує власні внутрішні реалії (універсалії колективного несвідомого). За таким підходом домобудівництво постає як життєтворчість [51].

Видатний німецький філософ О. Шпенглер розглядає дім як індикатор розвитку локальних культур та етносів. З часів переходу людства до осілого способу життя, історія народу стає історією його дому [55].

Особливий наголос робиться вченим на розкритті поняття «досвід дому». Спираючись на вже відому нам платонівську притчу, Хайдеггер розділяє домашній простір на кілька частин – внутрішнє/зовнішнє, господар/гість, своє/чуже, дім/шлях, та як підсумок виокремлює два основні мотиви соціальної поведінки – здобуття і втрата дому [54].

Досить оригінальний погляд на образ дому можна побачити у відомій роботі Г. Башляра «Дім від підвалу до горища». «Будь-який по-справжньому заселений простір несе в собі сутність поняття дому...в його реальності, потенційності, думках та мріях. Дім захищає мрійника та дозволяє нам мріяти» [1, с. 2–3]. Дослідник констатує, що люди немовби «прочитують» кожне

приміщення, звертаючи увагу на найменші дрібниці – запах, вид із вікна, павутиння на люстрі, тіні на стінах, шарудіння гризунів під полом.

Видатний філософ-екзистенціаліст М. Бубер звертається до відчуття бездомності та непотрібності, яке сьогодні приходить на зміну соціальному оптимізму минулих часів. Детально аналізуючи самосвідомість різних епох, вчений пише: «В історії людського духу я розрізняю періоди облаштованості (Behaustheit) та бездомності (Hauslosigkeit). За часів облаштованості людина живе у Всесвіті як вдома, а за часів бездомності – як у дикому полі, де і кілочку для намету не знайти» [2, с. 167].

В Україні напрацювання західних науковців відповідно до наших реалій переосмислювали О. Даниленко (повернення додому ветеранів АТО) [12], А. Ручка (дім як простір приватності та національної ідентичності), С. Кримський (рідна хата в українській ментальності) [26], О. Гудзенко (домашній простір за часів COVID-19) [9] тощо.

Разом з тим невирішеною залишається проблема вироблення чіткої дефініції «образу дому» та визначення різних його аспектів для більш ефективної організації та проведення емпіричних досліджень.

Мета дослідження — визначення особливостей формування відчуття дому у ВПО в Україні та закордоном.

Для досягнення мети були поставлені наступні дослідницькі **завдання**:

- вивчити теоретико-методологічні аспекти дому в соціально-гуманітарних науках;
- визначити поняття «відчуття дому» та описати його характеристики;
- дати загальну характеристику вимушених переселенців та біженці у країнах світу та в Україні;
- описати особливості соціальної адаптації українських біженців у країнах Європи;

- проаналізувати відчуття дому в українських біженців;
- дослідити основні чинники формування образу дому в українських біженців за кордоном.

Огляд джерельної бази дослідження. Основною джерельною базою роботи стали результати соціологічного дослідження, здійсненого за допомогою онлайн-інструменту Google Forms. Вони допомогли зрозуміти матеріальне становище біженців; проблеми, з якими вони стикались та стикаються; змісти, які вони вкладають у поняття “відчуття дому”; їх психологічний стан та настрої; ступінь адаптації в чужому суспільстві.

Також були використано доповіді різноманітних міжнародних та державних організацій, що надають соціальну та гуманітарну допомогу, займаються моніторингом ситуації з українськими біженцями. До джерел відносяться повідомлення ЗМІ, які містять цікаві та цінні факти про побут українських біженців, морально-психологічне становище, відношення місцевого населення до українців тощо.

Були використано документи ООН стосовно біженців. Конвенція про статус біженців (прийнята 1951 року, набула чинності 22 квітня 1954 року) стала революційним документом для свого часу. В ній визначається поняття "біженець", вказуються обставини, за якими надається статус біженця, забороняється будь-яка дискримінація біженців [24]. Протокол щодо статусу біженців, який набрав чинності 4 жовтня 1967 року, прибрав деякі сумнівні положення попереднього документа, серед них - частину про те, що статус "біженця" можуть отримати тільки особи, чії обставини виникли до 1 січня 1951 року [38]. Разом з тим документ давав можливість державам, які ратифікували Конвенцію 1951 року, зберегти обмеження. Статут Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. З назви можна побачити, що документ регламентує та визначає діяльність Комісара ООН у справах біженців. Рішення про затвердження відповідного Відділу було

прийнято у 1949 році, затвердженого його було з 1 січня 1951 року.

Характеристика методології дослідження. В процесі написання магістерської роботи застосовувались спеціальні соціологічні методи, загально логічні та загальнонаукові. Серед загально логічних треба назвати аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування.

До загальнонаукових методів відносяться аналогія і моделювання, системний аналіз, спостереження.

Також було використано спеціальні соціологічні методи:

Анкетування (за допомогою гугл-форми) — процес збору кількісних первинних матеріалів у соціологічних дослідженнях;

Включене спостереження — це метод дослідження, при якому дослідник приєднується до групи чи спільноти, яку він вивчає. Дослідник стає частиною оточення, у якому проводить свої спостереження, активно взаємодіючи з учасниками та спостерігаючи за їхньою діяльністю. Метод дозволяє отримати глибше розуміння культури, звичаїв, поведінки та інших аспектів життя групи, спільноти;

Також було використано традиційний аналіз документів було використано для інтерпретації змісту документів, отримання необхідної інформації.

Дослідження було виконане на базі Лабораторії соціологічних досліджень МДУ в рамках наукової теми кафедри філософії та соціології «Сучасні аспекти соціокультурної трансформації українського суспільства» (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ №0120U105365).

Наукова новизна. Було вперше проведено емпіричну верифікацію характеристик дома на матеріалах дослідження українських біженців в Європі. Знайшло подальший розвиток поняття «відчуття дому» та розкриття його основних характеристик, узагальнено та проаналізовано фактори які впливають на формування відчуття дому.

Практичне значення отриманих результатів. Результати магістерської

роботи можуть бути використанні при розробці курсів з соціології міграцій, конфліктології, практичних тренінгів з відповідних питань. Вони допоможуть працівникам соціальних служб, що працюють з людьми, що були змушені покинути свій дім внаслідок повномасштабного вторгнення росії. Також вони є фундаментом для подальшого вивчення психологічного, морального стану українських біженців в країнах Європи.

Матеріали дослідження були апробовані в статі у фаховому журналі (Образ дому в контексті соціально-гуманітарних наук, Вісник Маріупольського Державного Університету. Серія: Філософія, Культурологія, Соціологія), тезах конференції (Образ дому в контексті соціально-гуманітарних наук. Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи». 27–28 квітня 2023).

Характеристика змісту роботи. Магістерська робота складається з вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел. У вступі визначена актуальність теми, об'єкт та предмет дослідження, розглянуто стан наукової розробки теми, зроблено огляд джерельної бази, описані наукові методи та принципи, що використовувались в процесі написання роботи. У першому розділі розглянуто дім як елемент життєвого світу особистості. У другому розділі проаналізовано відчуття дому у вимушено переміщених осіб за кордоном. У третьому розділі встановлені особливості формування образу дому в українських біженців у країнах Європи. У висновках сформульовані результати магістерського дослідження. Список використаних джерел складається з 72 найменувань.

Розділ 1. Дім як елемент життєвого світу особистості

1. 1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження дому в соціально-гуманітарних науках

Після початку повномасштабної російської агресії у лютому 2022 року на різний період часу з України виїхали 14,5 млн. громадян, а внутрішньо перемішеними особами стали понад 4,5 млн. наших співвітчизників. Станом на грудень минулого року 4,7 млн. українських біженців було зареєстровано у країнах Європейського Союзу. Рідний дім цих людей зруйнований російськими агресорами, опинився в окупації або у зоні активних бойових дій. Мільйони українців вимушені починати нове життя – у хостелах, найманому житлі або гостинних родинах іноземців.

Проте дім став іншим не тільки для людей, які покинули Україну, а й для тих, хто залишився на території країни. Через російські ракети, шахеди, артилерійські обстріли та невизначеність майбутнього всі ми стали сприймати свій дім по-іншому. Він перестав бути осередком безпеки, затишку та маленьким світом, у якому можна заховатися від зовнішніх проблем. Дім звівся до умовно безпечних підвалу або коридору, локації перепочинку між волонтерськими справами чи місця, яке може стати останнім притулком, коли навколо рвуться міни та снаряди. Для людей в окупації дім перестав бути безпечним місцем не тільки з огляду на небезпеку від артилерійських снарядів, авіаційних бомб. Загарбники у будь-який момент можуть прийти з обшуками (перевіряють гаджети, шукають українську патріотичну літературу), висилити законних хазяїв з оселі та влаштувати в ній вогневу точку, казарму. Є непоодинокі випадки, особливо в Запорізькій області, депортації людей до неокупованої частини України. Все сказане вище зумовлює як теоретичну і

практичну актуальність обраної теми, так і визначення методом дослідження порівняльного аналізу різних концепцій дому в соціально-гуманітарних науках.

У своїй класичній роботі «Соціологія повсякденності» Альфред Шюц описує людину, яка після довгої відсутності повертається додому, підкреслює особливу роль суб'єктивних інтерпретацій: «Символічна характеристика поняття “дім” емоційно забарвлена та важка для опису. Будинок означає різні речі для різних людей... батьківський будинок і рідну мову, сім'ю, друзів, улюблений пейзаж та пісні, що співала нам мати, певним способом приготовлену їжу, звичні повсякденні речі, фольклор та особисті звички, – особливий спосіб життя, складений із маленьких та звичних елементів, дорогих нам» [55, с. 125-132].

При цьому А. Шюц підкреслює, що «...будинок означає одне для людини, яка ніколи не залишає його, інше – для того, хто живе далеко від нього, і третє – для тих, хто до нього повертається» [55, с. 125-132]. Цей підхід дуже актуальний для описання соціальної адаптації українських воїнів, які повертатимуться додому після нашої перемоги, вивчення їхніх почуттів, оцінок домашнього світу, що змінився, способів подолання конфліктів, які виникатимуть у мирному житті.

У психоаналітичній концепції дім усвідомлюється як образ і проекція самої людини, її індивідуальності через поняття «архітектура» і «архетип». Ці слова мають загальний корінь, що апелюють до ідеї початковості. Архітектура – це модель-образ, на яку людину чи людство загалом проєктують власні внутрішні реалії (універсалії колективного несвідомого).

Для К. Юнга домобудівництво постає як життєтворчість. У складні періоди свого життя мислитель навіть звів власноруч у своєму маєтку Дім-Вежу. «Вежа одразу стала для мене місцем зрілості... Вона давала мені відчуття, ніби я переродився у камені.. Глянувши на те, що вийшло, я побачив... символ душевної цілісності» [55, с. 125-132]. У цій концепції дім представляється як

органічна частина нашого життя та нас самих, місцем, яке безпосередньо впливає на формування нашої особистості, цінностей та ідеалів. Саме через відірваність від Батьківщини, раптове поринання у середовище іншої культури серед українських біженців поширене явище культурного шоку, що негативно впливає на їхній моральний та психологічний стан та значно ускладнює облаштування на новому місці.

Видатний німецький філософ О. Шпенглер розглядає дім як індикатор розвитку локальних культур та етносів. З часів переходу людства до осілого способу життя, історія народу стає історією його дому. «Щойно ми відволікаємося від дому як расового вираження, ми відразу помічаємо, як важко розпізнати сутність раси... Форма дому передається лише разом із расою. Якщо зникає орнамент, це означає, що змінилася лише мова; якщо ж зникає тип дому, згасла раса» [55, с. 125–132]. Таке трактування оселі виходить за рамки суто зовнішніх характеристик (українська мазанка, чукотська яранга, індіанський вігвам, монгольська юрта) та описує помешкання, з одного боку, як серцевинний елемент національної ідентичності, а з іншого – як спосіб визначення свого місця та ролі у світі. Шпенглерівське трактування дому дозволяє зрозуміти поведінку російських агресорів (у більшості своїй вихідців із віддалених та бідних територій), які нещадно грабують окуповані міста та села, плутаючи мікрохвильову піч із сейфом. На відміну від українців, «визволителі» не просто позбавлені доступу до елементарних благ та предметів цивілізації, але й вважають, ситуацію, коли держава витрачає 150 млрд. доларів на агресивну війну, а 13 млн. росіян ходять до вуличного туалету, цілком нормальною. І це не комунальна проблема, а частина генетичного коду нації, рабська покірність на тлі небажання брати на себе відповідальність за своє життя.

Екзистенційна філософія М. Гайдеггера розглядає дім через категорію «будування». Наша оселя не зводиться до хрущовки чи розкішного палацу, престижного передмістя або забутого Богом робочого району. «Будування має

своєю метою проживання. Однак не всі будівлі водночас є і помешканнями», - відзначає дослідник [55, с.125-132]. Домом може ставати будь-яке місце, де ми проводимо багато часу, реалізуємо себе, отримуємо задоволення від спілкування з іншими людьми та виконання корисної справи. У перші дні широкомасштабної російської агресії багато наших співвітчизників буквально не знаходили собі місця вдома - не було сил дивитися стрічку новин, відчувати лють та безсилля. На цілі тижні «новим домом» для них ставали волонтерські хаби та кухні, блокпости і центри для переселенців.

Також останнім часом у вітчизняній соціології активно розробляється кілька моделей дому, за допомогою яких також можна описати почуття та емоції людей, які через російську агресію опинилися далеко від рідних місць: індивідуально-ностальгійна (домашній простір як інтимізована форма буття людини), публізована (гнів, коли тебе із твого дому викидають російські загарбники на тимчасово окупованих територіях) та органічна (відомо багато випадків, коли люди із прифронтових сил, які щодня жорстоко обстрілює противник, так і не змогли жити у міській багатоповерхівці, та поверталися додому, часто на вірну смерть).

Таким чином, кожна із розглянутих концепцій дому описує різні аспекти просторового буття людини – від екзистенційного до екологічного та може бути використана при вивченні особливостей соціальної адаптації українських біженців за кордоном та внутрішньо переміщених осіб. Науковці надають дому різного значення – простір спогадів, душевної цілісності, єднання з природою, національного або особистісного самовираження. Війна призвела до кардинальних змін уявлень про дім для більшості жителів України. Хтось перестав почуватися у безпеці у своїх чотирьох стінах, хтось – втратив рідну хату назавжди, а хтось в окупації з нетерпінням очікує наших воїнів-визволителів, щоб підняти над рідним домом синьо-жовтий прапор.

1.2. Відчуття та характеристики дома

Поняття «відчуття дому» виникло дуже давно і має глибокі корені в історії людства. Саме коли це поняття виникло важко точно сказати, оскільки воно пов'язане з еволюцією та розвитком людської цивілізації.

Вже в доісторичні часи люди створювали обітниці та поселення, які вони вважали своїм домом. Розвиток сільського господарства і виникнення постійних поселень сприяли формуванню поняття "дім". Люди стали будувати оселі, в яких вони жили, працювали та виховували свою родину.

З історії відомо, що різні культури і цивілізації надавали велике значення дому. Для багатьох античних цивілізацій, таких як грецька чи римська, дім вважався священним місцем, ареною сімейного життя та культурних подій.

З часом поняття "дім" стало більш широким і включало в себе не лише фізичний простір, але і емоційні, соціальні та психологічні аспекти. Сьогодні відчуття дому може формуватися в різних контекстах та середовищах, включаючи реальні оселі, спільноти, міста або країни.

Відчуття дому є особистим та емоційним досвідом, пов'язаним зі зв'язком із конкретним простором або оточенням. Це не тільки місце, де ми проживаємо, але і місце, де ми відчуваємо зручність, безпеку, прив'язаність та затишок. Відчуття дому може виникнути в будь-якому просторі, де ми відчуваємо себе привітно та комфортно.

Історія відчуття дому може бути різною для кожної особи. Деякі люди можуть відчувати себе дома там, де вони провели дитинство, де існують сімейні традиції. Інші можуть знаходити дім у новому місці або спільноті, де вони встановлюють нові зв'язки та створюють нові спогади.

Формування відчуття дому пов'язане з різноманітними факторами, такими як емоційна зв'язаність, комфорт, взаємодія з іншими членами спільноти, особисті та культурні значення. Важливо, щоб простір відповідав потребам та

цінностям кожної особи, створюючи унікальний індивідуальний досвід дому.

Отже, «відчуття дому» визначається, як психоемоційний стан, що виникає у людини під впливом ставлення до свого поточного місце проживання. Тільки місце, в якому людині комфортно та безпечно, в якому її оточують близькі та рідні, вона може назвати рідним домом. Від наявності або відсутності цього відчуття залежить психологічний стан людини, успіхи на роботі та в особистому житті, відносини з навколишніми людьми.

Але інші автори дають інакші визначення цього поняття. Ренос Пападопулос зауважив: «Для мене існують ступені «відчуття дому», а не чорно-біле розділення на те, що якесь місце для вас або дім, або не дім... Ми можемо відчути себе вдома і в готелі, в якому залишились на дві ночі», – каже психолог [41. с. 29].

На його думку, існують три складові «відчуття дому» – час, простір та стосунки. Багато західних та українських психологів, філософів та соціологів вважають, що відчуття дому з'являється передусім через бажання знайти прихисток, що це первісний, майже тваринний інстинкт.

А тепер розглянемо що таке «дім». Поняття «дім» з'явилося ще в Єгипті наприкінці IV тис. до н. е. Стародавні єгиптяни використовували особливе письмо, воно мало малюнкову форму. Письмо стародавніх єгиптян пройшло у своєму розвитку три послідовні стадії: піктограму (малюнкове письмо), ідеограму (передача абстрактних понять) та фонограму (передача звуків). Староєгипетське письмо — це і є поєднання піктограм, ідеограм і фонограм. Щоб читати письмо стародавніх єгиптян, доводилось вивчити щонайменше 700 ієрогліфів, загалом же їх існувало кілька тисяч. Читати й розуміти текст допомагали детермінативи, яких налічувалося понад 100. Ними слугували звичайні ієрогліфи, які в інших випадках мали самостійне смислове чи звукове значення. Так, поняття «дім» передавалося на письмі знаками [19, с. 230].

Трохи розглянемо побут наших племен, які жили на території України.

Скіфи розводили коней і пасли стада великої рогатої худоби і овець. Вони були кочівниками і все життя проводили в пошуках пасовищ для худоби. Жили скіфи в наметах з повсті, які збирали і возили з собою. Намети побільше склалися з двох або трьох приміщень. Усередині намети прикрашалися яскравим драпіруванням. Килими і подушки створювали всередині намету затишок. Скіфи використовували дерев'яні різьблені столи і чаші зі шкіри, глини або дерева. Місця, де вони розбивали свої житла, називаються стійбища.

Очевидно, що для кочовиків "відчуття дому" було пов'язане не стільки з місцевістю, в якій вони на цю мить перебували, а з наметом, який брали з собою, з побутовими речами, а також з близькими людьми, які їх оточували. Можна припустити що молодий монгольський воїн перебуваючи на ворожій території, але верхи на коні та поряд зі своїми бойовими побратимами відчував себе в "своїй тарілці" та міг сказати, що почуввається вдома. Для сучасної людини таке складно уявити, але це цілком вірогідне припущення.

Кочовий спосіб життя та військова організація суспільства позначалися на всіх сторонах життя та ідеології скіфів. Уявлення про безсмертя душі й існування потойбічного світу, поширене у скіфів, як і в багатьох стародавніх народів, породило складний поховальний ритуал, добре відомий за описом Геродота і за численними розкопками скіфських курганів. Поховання здійснювались у великих і глибоких ямах зі збудованими в них дерев'яними склепами. Поруч з померлим клали його зброю, парадний одяг, спорядження верхових коней, посуд з напутньою їжею, зокрема ставили дерев'яне блюдо з м'ясом, амфори з вином.

Поховання воїна часто супроводжувалося жертвоприношенням молодшої дружини або наложниці. Нерідко разом з померлим клали вбитих рабів, залежне становище яких підкреслювалося розміщенням їх у ногах володаря, як правило, в скорченому положенні, без речей.

У могили вищої скіфської знаті й царів клали багато зброї, коштовних

прикрас, особистого вбрання. Разом з померлими ховали їхніх слуг і верхових коней, кількість яких іноді досягала десятків, а то й сотень голів (кургани біля ст. Келермеської та Ульського аулу на Кубані). За повідомленням Геродота, особи, яких ховали разом із скіфськими царями, були не рабами, а вільно народженими скіфами, що прислужували їм за життя. Зверху могилу накривали дерев'яним накатом і насипали курган, намагаючись зробити його якомога вищим. Під час спорудження насипу над могилою справляли тризни.

Розкіш та багатство поховання, розміри гробниці й висота кургану перебували у прямій залежності від майнового і соціального стану померлого. Чим вище було становище небіжчика в суспільстві, тим вищим насипався курган.

Це все каже про те, що скіфські племена навіть після смерті намагались відтворити відчуття дому у померлого, відтворити його образ життя та відпочинку. Подібні поховальні обряди зустрічаємо у багатьох народах (варто лише згадати єгипетських фараонів), але не можна сказати, що не існувало інших традицій. Не треба забувати, що в багатьох давніх культурах було заведено спалювати трупи та розвіювати їх, або зберігати в спеціальних ємностях [26, с. 280].

Отже, історія людства свідчить про те, що мати "відчуття дому" нормально. Такий психоемоційний стан характерний для людини, це можна побачити з того, що у всі часи людина прагнула до нього: створювала затишок в місці проживання, оточувала себе важливими та приємними людьми, дбала про все, що пов'язано з відчуття дому.

Але аналізуючи історію, можна прийти до висновку про те, що необов'язково жити в одному місці, щоб відчувати себе вдома. Наприклад, кочовики більшу частину свого життя постійно переміщувалися (якути, монголи, ескімоси), але в нас немає підстав вважати, що вони більшу частину відчувати себе не вдома. Отже, відчуття дому також можна пов'язати зі

способом життя.

Основними характеристиками «дому» є:

- Батьківський дім.
- Дім – як тимчасове місце проживання.
- Дім – як місце, де ми ночуємо.
- Місто – як дім.
- Дім – як сфера емоційної та життєвої самореалізації.
- Дім для біженця.

Батьківський дім. В нормальних умовах, якщо не брати до уваги війну, дитячі будинки, батьківський дім – це місце, де ми проводимо дитинство. Природно це перший досвід життя та спілкування з іншими людьми. Батьківський дім відіграє важливу роль у формуванні нашої особистості та наших цінностей, тому що він є нашим першим вчителем. У батьківському домі ми вчимося любові, довірі та повазі. Ми навчаємося спілкуватися та вирішувати конфлікти. Батьківський дім також надає нам безпеку та захист, який необхідний для здорового розвитку. Батьківський дім завжди був центром частки для людини. Це було єдине місце, де людина могла отримати потрібну підтримку, захист і любов.

Проте, роль батьківського дому не обмежується лише дитинством. Наш дім залишається важливим елементом нашого життя протягом усього життя. Це місце, куди ми повертаємося, коли хочемо відпочити та відновити свої сили. Батьківський дім є символом родини та зв'язків, які нам дорогі.

Батьківський дім є тим місцем, де людина могла відчувати безпеку і знайти зразки для своїх дій. Тут людина отримувала важливі навички життя, такі як правильна поведінка, соціальні та емоційні навички, які допомагали їй у її подальшому житті. Батьківський дім також допомагав нам навчитися відповідальності та прийнятті рішень. Завдяки тому, що батьківський дім

завжди забезпечував безпеку, підтримку і любов, це допомагає людині стати самостійною і досягти успіху у житті [20, с. 201].

Тому, незважаючи на те, яка відбувається зміна в житті, наш батьківський дім залишається важливим елементом нашого життя. Він допомагає нам зберегти зв'язки з нашим минулим та керувати нашим майбутнім.

Дім – як тимчасове місце проживання. На теперішній час, нажаль багато українців виїхали закордон, та знаходяться у містах свого тимчасового перебування. Що ж розуміється під тимчасовим житлом нині для українців? Під користуванням розуміється отримання житла для тимчасового проживання на строк до 1 року з можливістю продовження такого строку. При цьому важливо звернути увагу, що таке житло не підлягає приватизації, обміну або поділу, здачі в оренду або поселенню до нього інших громадян. Також, місце тимчасового проживання для українців – є місцем, де вони знаходяться в безпеці, під час повномасштабної війни в Україні, поки їх домівки окуповані, або знаходяться у непридатному стані для життя. Також, це є місце для усвідомлення усіх подій, які відбулися під час війни, прожиття емоцій, та місце для можливості обмірковування плану дій для подальшого життя.

Якщо розглядати з іншої сторони, коли людина їде у відрядження. Тимчасовим місцем проживання вважається будь-яке житло, яке надається на обмежений термін у конкретному пункті призначення, яке оплачується роботодавцем для відпочинку після робочого часу. Дім людини у відрядженні може приймати різні форми, залежно від того, як саме вона обирає проживання під час цього часу. Ось кілька можливих варіантів, які відображають, як людина може відчувати свій "дім" у відрядженні:

Готельний номер: Багато людей, вирушаючи у відрядження, зупиняються у готелі. Готельний номер може стати їхнім "домом на час відрядження". Хоча це тимчасове місце проживання, воно може бути затишним і комфортним, забезпечуючи всі необхідні зручності для відпочинку та роботи [23, с. 104].

Орендована квартира або будинок: Деякі люди можуть вирішити орендувати квартиру або будинок під час відрядження. Це дає їм більше простору та приватності, а також можливість приготувати їжу самостійно. Орендоване місце може стати їхнім "другим домом" на час перебування у новому місці [23, с. 105].

Житло з родичами або друзями: Деякі люди можуть мати можливість перебувати у житлі родичів або друзів під час відрядження. Це створює більш особистий і затишний аспект, де вони можуть відчувати себе очікуваними, маючи підтримку і близькість близьких людей.

Кемпінг або життя на колесах: Деякі люди вибирають активний спосіб відрядження, проживаючи у наметах, караванах або живучі на колесах. Це дає їм свободу мандрувати, насолоджуватися природою та відчувати себе "вдома" в незвичних місцях [23, с. 108].

Усі ці варіанти можуть створювати відчуття "дому" в різній мірі, залежно від того, наскільки комфортно і затишно людина відчуває себе у цьому новому середовищі. Важливо, щоб місце проживання під час відрядження надавало відчуття безпеки, комфорту і затишку, щоб людина могла насолоджуватися відрядженням і відновити сили для роботи і відпочинку.

Дім – як місце ночівлі. Для багатьох людей дім, як місце, де можна переночувати, є лише функціональним житловим приміщенням. Їх ставлення до нього може бути простим і практичним, орієнтованим на задоволення основної потреби - забезпечення комфортного місця для сну та відпочинку. Дім виступає важливим простором, де людина може відпочити, відновити сили та знайти затишок після напруженого дня. Такі аспекти можуть впливати на ставлення людини до дому як місця ночівлі:

Зручність і комфорт: Основна увага зосереджується на тому, щоб мати комфортне ліжко, затишну атмосферу і достатньо простору для відпочинку. Зручність матраца, подушок і постільної білизни можуть бути важливими

факторами для забезпечення якісного сну і відновлення сил.

Чистота і охайність: Багато людей цінують чистоту та охайність у своєму місці перебування. Свіже постільне білизна, чисті рушники і чистота в самому приміщенні є важливими, щоб створити приємну атмосферу і почуття гігієни [30, с. 26].

Функціональність: Незважаючи на те, що ставлення до дому може бути простим, люди можуть бажати мати необхідність у базових зручностях, таких як доступ до ванної кімнати, кухні або простору для зберігання особистих речей.

Безпека: Хоча безпека може не бути пріоритетом для всіх, люди все ж бажають відчувати себе захищеними у своєму місці перебування. Функціонуючі замки, проста система безпеки або безпечний район можуть бути важливими факторами для деяких людей.

Вартість: Для деяких людей фінансовий аспект може впливати на ставлення до дому як місця переночування. Вони можуть шукати економічні варіанти житла, щоб зменшити витрати на проживання.

Важливо зазначити, що це лише загальні аспекти і що ставлення людини до дому як місця переночування може варіюватися від особистості до особистості. Деякі люди можуть приділяти більше уваги затишку, дизайну і естетиці, тоді як для інших простота і практичність можуть бути головними пріоритетами [21].

Місто – як дім. Так, місто може бути домом для людини, і це може мати різні причини та аспекти. Ось саме чому місто може стати домом для людини:

Міста пропонують широкий спектр послуг, культурних подій, розваг, ресторанів, магазинів і закладів, що забезпечують людині різноманітність і доступ до різних можливостей.

Професійні можливості: Місто часто є центром бізнесу, інновацій та розвитку. Вони надають широкі кар'єрні можливості, доступ до різних галузей та прогресивних компаній.

Культурне розмаїття: Міста відрізняються багатоманітністю культур, етнічними групами та варіацією мистецтва. Людина може відчуватися залученою до різноманітних культурних виразів та знаходити своє місце серед них.

Спільнота і зв'язки: В місті людина може знайти спільноту, відповідну її інтересам та цінностям. Це може бути через сусідів, громадські організації, спортивні клуби або інші групи людей, з якими вона взаємодіє та розвиває зв'язки.

Унікальна атмосфера: Місто може мати свою унікальну атмосферу, характер та енергію. Це може створювати відчуття належності та ідентифікації з певним місцем.

Інфраструктура та зручності: Місто зазвичай має розвинену інфраструктуру, таку як транспортна мережа, медичні заклади, школи та університети. Це забезпечує людині зручність та доступ до необхідних послуг.

Дім - як сфера емоційної та життєвої самореалізації. Дім викликає в людини особливі емоції та відчуття, оскільки він є не просто місцем проживання, але і власним простором, що належить самому собі.

Володіння власним домом дає людині відчуття приватності і незалежності. Вона має право на контроль над своїм простором, може самостійно приймати рішення щодо дизайну, організації та використання приміщень. Такий дім є місцем, де людина може виразити свою унікальність і особистість через вибір дизайну, декору, кольорів і предметів. Це її власний простір, який відображає її смаки, інтереси і стиль життя. Володіння власним домом може давати відчуття безпеки і стабільності. Людина знає, що має своє місце, де вона може повертатися після напруженого дня, де вона впевнена у своїй безпеці та може відпочивати [21].

Дім дозволяє людині створити затишне і комфортне середовище, яке відповідає її потребам і бажанням. Вона може налаштувати простір так, щоб

відчувати себе розслаблено і затишно, забезпечуючи комфортні меблі, освітлення та розташування предметів. Власний дім дає можливість людині виражати себе так, як вона бажає.

Власний дім може стати основою для розвитку і досягнення особистих цілей. Людина може мати можливість використовувати свій простір для творчості, навчання, розвитку своїх навичок або створення робочого простору. Власний дім відображає приналежність до певної місцевості або спільноти. Людина може відчувати зв'язок зі своєю околицею, сусідами та розвивати почуття спільноти, входячи в місцеві громади [20, с. 209].

Відчуття власного простору в домі є особистим і унікальним для кожної людини. Володіння власним домом дає можливість людині створювати, налаштовувати і контролювати своє життя і оточення, надаючи їй почуття стабільності, самостійності та приватності.

Також власний дім часто пов'язаний з родинними традиціями і спогадами. Він може бути місцем, де людина проводить святкові події, збирається з родиною та створює незабутні моменти. Свій дім надає відчуття сталості і коріння. Це місце, яке залишається сталим та незмінним у світі, що постійно змінюється.

Власний дім може стати місцем для зустрічей з родиною, друзями та близькими людьми. Людина може радіти спільному часу і створювати спогади, що підтримують зв'язки з улюбленими людьми.

Дім для біженців. "Дім" не просто місце, де людина жила або де були її фізичні об'єкти. Дім - це символ зв'язків, спогадів та емоцій. Це місце, де відчуваєшся комфортно та безпечно, де близькі, друзі та рідні. Дім - це атмосфера взаєморозуміння, де є можливість бути самим собою, де приймають таким, яким є.

Втрата дому через війну це важка доля. Втрачається не лише фізичне приміщення, а й культурні зв'язки, звичаї, традиції. Тим, кому довелося виїхати,

частина їх все одно залишилася там, де колись називали своїм домом [28].

Шукання нового дому після міграції є складним викликом. Це означає знову будувати зв'язки, адаптуватися до нової культури та оточення. Та важливо пам'ятати, що хоча домівка може змінюватися, спогади, цінності про те, хто ми є, залишаються частиною нашої свідомості незалежно від місця перебування.

Міграція через війну також викликає сильну тривогу і стрес. Втрата стабільності та безпеки, які забезпечує дім, впливають на психічне та емоційне благополуччя. Створення нового дому в іншому місці може зайняти час і зусилля, адже це означає адаптуватися до нового оточення, мови, культури. З часом, новий дім може стати сприйняттям нормалізованого життя. Він може набути тієї самої ваги, яку має старий дім. Але втрата колишнього дому завжди залишить слід у серці. Вона нагадуватиме, як швидко може змінитися життя та навколишнє середовище через непередбачувані обставини [28].

Крім того, біженців завжди буде переслідувати страх втратити новий дім (через рішення уряду країни, яка прихистила незадовільний фінансовий стан та ін.). Це можна побачити на прикладі африканських та арабських вимушених переселенців. Цей страх часто заважає повноцінному життю, створює відчуття дамоклевого меча, що висить над усіма біженцями страшною загрозою. Також багато людей не працюють над виникненням відчуття дому тому, що вірять, що зможуть повернутися. Останнє особливо характерно серед українських біженців, більшість з яких вірить у перемогу у війні та у можливість повернутися до нормального життя.

Висновки до розділу 1

Отже, «дім» як поняття та категорія, «відчуття дому» як термін цікавили філософів, істориків, психологів та соціологів упродовж століть. Їх пояснення та

інтерпретація змінювалися разом зі змінами, які відбувалися в суспільстві.

Загалом, дім — це не просто місце на карті, це комплексний сеттінг, який визначає наше самопочуття, ідентичність та взаємодії зі світом. Про це свідчать матеріали такої важливої гуманітарної науки як історії, завдяки якій дізнаємося, що людина могла відчувати себе вдома, при цьому не маючи постійного місця проживання. Мова перш за все йде про кочовиків, які все життя проводили у постійному русі.

Розглянувши основні характеристики дому ми довели, що дім є багатограним і важливим елементом життя сучасної людини. Він надає не тільки фізичний простір, але й емоційну, фінансову та особистісну значущість. Дім є місцем, де людина може знайти стабільність, комфорт, самовираження та ідентичність, що сприяє її щастю і добробуту.

З розвитком інформаційних технологій дім також став місцем роботи, якщо раніше тільки одиниці мали змогу працювати з дому, то тепер це можуть робити вчителі та викладачі, репетитори, бухгалтери, дизайнери, монтажери кіно, співробітники call-центрів, інженери, навіть лікарі. Також він став місцем де людина може отримати розваги, доступ до яких відкривався тільки в інших місцях. Тепер можна подивитися новинку кіно не виходячи з дому, замовити ресторану їжу тощо.

Сучасний дім дозволяє забезпечити баланс між приватністю та соціальним життям. Він є простором для самотності, внутрішнього спокою та відпочинку, але також може служити місцем для зустрічей з друзями, родичами й проведення соціальних подій. Особливо в наш час, коли в Україну з США та Європи проходить мода на вечірки (не слід плутати їх зі застіллям).

Ці аспекти дому можуть варіюватися від людини до людини, залежно від її потреб, цінностей і життєвого стилю.

Отже, для сучасної людини дім є набагато більшим, ніж просто місце для проживання. Дім є особистим простором, який формується відповідно до наших

уподобань і стає відображенням нас самих. Він є символом особистості, затишку, безпеки й приватності. Дім відображає наші цінності, стиль життя і наші відносини з родиною та спільнотою. В сучасному світі мати "відчуття дому" - це означає перебувати в гармонії з собою та навколишнім світом, не мати серйозних емоційних та психологічних проблем, стійко долати життєві труднощі.

Розділ 2. ВІДЧУТТЯ ДОМУ В МІГРАНТІВ

2.1. Вимушені переселенці та біженці в Україні та світі

Протягом існування людської цивілізації люди стикалися з необхідністю зміни місця проживання. Деякі з цих змін відбувалися за їхньою власною ініціативою, і їхні мотивації були різноманітні: від пошуків кращих земель для сільського господарства до бажання покращити свій соціальний статус. Однак багато людей змушені були залишати своє місце проживання під тиском різних обставин, передусім через війну або переслідування. Цих осіб називають біженцями.

14 грудня 1950 року було прийнято Статут Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, наступного року була прийнята Конвенція про статус біженців. Перелічені документи формують основу сучасного міжнародно-правового регулювання у сфері захисту прав біженців. Наведемо визначення категорії «біженців»:

- «осіб, що у результаті подій, які трапилися до 1 січня 1951 року, і в силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства або політичних переконань знаходяться за межами країни своєї громадянської приналежності й не можуть користуватися захистом уряду цієї країни або не бажають користуватися таким захистом...» [24].

- а також осіб, які, «не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання, не можуть або не бажають повернутися... внаслідок таких побоювань» [24].

Пізніше керівництво ООН, пристосовуючись до новітніх реалій, почало розширювати критерії визначення статусу біженця, але при цьому не вносячи

змін до наведених документів [38].

Переселенці та біженці схожі в тому, що ті й ті покинули попереднє місце проживання, але якщо перші зробили це свідомо та з власної волі, то останні під тиском незалежних від них обставин. Це принципова відмінність.

Переселенці зазвичай готуються до переїзду: акумулюють всі свої ресурси, продають майно, яке неможливо перевезти чи використати, мають уявлення про проблеми, які їх спіткають на новому місці та готуються до них.

Біженці - інша справа. Більшість з них навіть й не думала покидати насиджені місця і зробила це тільки під тиском реальної загрози для себе та членів сім'ї. Це означає невідповідність до переїзду: ні з моральної точки зору, не з матеріальної (майно не розпродане, на рахунках можуть залишатися невикористанні кошти, більшість тікає без цінних речей, відаючи перевагу їжі, предметам першої необхідності, одягу, документам та медикаментам).

Невідповідність проявляється й в інших аспектах. Якщо переселенці уявляють кінцеву мету свого переїзду, то біженці дуже часто не мають можливостей потрапити туди, куди хочуть (передусім це багаті країни, про які вони знали ще до свого вимушеного переселення), з багатьох причин, а зупиняються там, де їх зголосились прийняти. Це означає, що вони можуть потрапити в суспільство, про яке геть нічого не знають, не знають мови, не мають ніяких соціальних контактів, а це для більшості означає справжній шок. Стан шоку посилюється усвідомленням потрапляння у своєрідну западню, коли особа розуміє, що не може змінити поточне місце проживання, або те, що зробити це дуже важко.

На прикладі арабських та африканських біженців, які втикали від громадянських війн, міждержавних конфліктів можна побачити, що на відчуття дому впливають такі фактори, як зміна соціального статусу, почуття втрати власної гідності. Мова йде про те, що більшість біженців на батьківщині мали статус громадянина, закріплені законом права та обов'язки, якщо звичайно мова

не йде про національні та релігійні меншини, що піддавалися переслідуванню, тиску з боку офіційної влади, національної та релігійної більшості. В країні прихистку перший час вони точно не мають громадянства, що позначається на їх моральному стані, відношенні до них з боку місцевого населення та влади. Тобто абсолютна більшість біженців автоматично втрачає соціальний статус громадянина, перетворюючись в кращому випадку на людей, що знаходяться під захистом, часто тимчасовим. На додачу до цього людина, як правило, не може займатися тим, чим вона займалася вдома. Показовим є приклад сирійських біженців.

У 2010 році, до початку громадянської війни, Сирія з майже 23 млн населенням мала ВВП 252,5 мільярда доларів, тоді як Україна в той самий час мала ВВП 141 мільярд доларів, при цьому в нашій країні, за більшістю оцінок, проживало майже вдвічі більше людей [64]. Для регіону це дуже пристойний показник та й для світу в цілому. Зрозуміло, що в такій країні було багато лікарів, інженерів, вчителів, спортивних тренерів, ювелірів, торговців, різних бізнесменів, тобто освічених та культурних людей, що у своїй країні мали високий соціальний статус. В Європі здебільшого все це нівелювалося. З одного боку, це пов'язано з матеріальною стороною справи (майно, необхідне для здійснення професійної діяльності, як й середовище, в якому вона проходила, залишалося далеко позаду), так й з юридичними аспектами, особливостями європейського ринку праці, що потребує передусім дешевої робочої сили, яка буде виконувати найбруднішу та найважчу роботу. Для будь-якої людини, що багато вчилася та працювала, щоб чогось добитися у житті, втрата навіть не майна, а соціального статусу (який відновити на новому місці дуже складно), є дуже важким ударом.

Звичайно, ні про яке відчуття дому в такій ситуації не йдеться. Максимум людина таке місце могла назвати прихистком, місцем, де безпечно. Ситуація ускладнювалась тим, що більшість сирійських біженців (про яких зараз йде

мова) були мусульманами, відчували для себе та свої сім'ї загрозу втратити релігійну ідентичність та намагались відгородитись від чужого для себе суспільства. Це створювало напругу в країні, що їх прихистила, бо більшість місцевих жителів сприймало таку поведінку як зверхність, пиху, небажання ставати членами суспільства, що їх прихистило.

Ще одна перепона на шляху формування почуття дома в країні-прихистку (на прикладі сирійських та інших близькосхідних та деяких африканських біженців) — це постійне відчуття страху депортації з країни-прихистку, який біженець відчуває через свій непевний статус, можливість приходу до влади правих популістів, які є в багатьох європейських країнах. Так, Данія у 2020 році почала депортувати сирійських біженців, які мешкали в районі Дамаску, з тим формулюванням, що зараз в тому регіоні не ведеться активних бойових дій [71]. Звичайно, що для людей, багато з яких активно протестували проти режиму Башара Асада, це — катастрофа.

На шпальтах ЗМІ часто лунала та лунають заклики до інтеграції біженців. В ідеалі, це комплекс мір, який дозволяє людям пристосуватися до суспільства що його приймає, прийняти його закони та правила, іноді неписані, та при цьому не втратили власної ідентичності. Але на практиці це дуже складно здійснити.

Однією з ключових складових успішної інтеграції є забезпечення можливостей для вивчення мови країни, куди прибувають біженці. Навички мови не лише полегшують їхню щоденну взаємодію з оточуючим суспільством, а й створюють умови для здобуття нових навчальних та професійних можливостей.

Крім того, успішна інтеграція передбачає створення програм та ініціатив, спрямованих на ознайомлення біженців з місцевою культурою, традиціями та правовими нормами. Такі заходи сприяють взаєморозумінню між різними групами суспільства та сприяють відмові від стереотипів та упереджень.

Важливо також надавати підтримку у сфері працевлаштування, забезпечуючи біженцям можливість активної участі в економічному житті країни. Це сприяє не лише їхньому економічному самозабезпеченню, але й взаємному обміну досвідом та розширенню культурного розмаїття.

Отже, інтеграція біженців – це взаємний процес, що вимагає зусиль як з боку приймаючого суспільства, так і з боку самих біженців. Посилення цього взаємодії створить сприятливий ґрунт для спільного росту та розвитку.

У результаті анексії Криму та конфлікту на сході Україна стикнулася із проблемою масових вимушених внутрішніх переміщень. За даними Міністерства соціальної політики, що здійснює реєстрацію внутрішньо переміщених осіб із метою надання їм грошової допомоги для покриття витрат на проживання, чисельність переселенців з непідконтрольних Урядові України територій становить близько 1,5 млн осіб. Після 2017 р. їхня чисельність в цілому стабілізувалася. Проте в 2020 р. спостерігалось певне збільшення кількості ВПО. Так, у грудні 2019 р. було зареєстровано 1,43 млн переселенців, у грудні 2020 р. – 1,46 млн, а в липні 2021 р. – 1,47 млн, тобто на 40 тис. більше, ніж у 2019 р [49].

Найгострішою проблемою ВПО залишається відсутність власного житла. Його мають лише 12%. Понад 60% орендують житло. Його оплата значно погіршує фінансове становище домогосподарств. П'ятнадцять відсотків (15%) ВПО живуть у родичів чи знайомих [33].

Тридцять дев'ять відсотків (39%) респондентів у березні 2021 р. заявили, що не мають наміру повертатися до місць попереднього проживання на непідконтрольній Уряду території навіть у разі закінчення конфлікту. У червні 2019 р. таких було 34%¹⁹. В умовах пандемії вразливість ВПО посилилася. Великою мірою це є наслідком соціально-демографічних характеристик цієї групи населення [33].

Внутрішня міграція спрямована насамперед із сіл до міст. Вона є

важливим чинником зменшення сільського населення (протягом 2010–2020 років чисельність сільського населення зменшилася на 11,6%, тоді як міського – на 7,6%). Лише за 2019 р. через внутрішню міграцію чисельність містян зросла приблизно на 20 тис. осіб, а селян відповідно скоротилася. Після 2018 р. зафіксовано зменшення сільської поселенської мережі на 6 сіл. На межі зникнення перебувають до 5 тис. малолюдних сіл, де проживають менше 50 осіб.

Точками тяжіння для внутрішніх мігрантів зі Сходу є насамперед столиця Київ, а також області, центрами яких є найбільші міста України: Дніпро, Харків, Одеса, Львів. У всіх інших регіонах країни фіксується від’ємне сальдо внутрішньої міграції. Помітною складовою внутрішніх переміщень є освітня міграція. За оцінками Міністерства освіти та науки України, у 2019/2020 навчальному році з-поміж 1,27 млн студентів близько 50% потребували місць у гуртожитках, тобто прибули на навчання з інших населених пунктів. Більшість освітніх мігрантів прямує до столиці, а також чотирьох інших мегаполісів, де розташована майже половина українських закладів вищої освіти та навчається близько 60% усіх студентів. Вагомим чинником тяжіння до великих міст є також кращі можливості працевлаштування та вища заробітна плата. У 2020 р. середня зарплата у Києві була в 1,5 рази вищою, ніж в Україні в цілому, а рівень безробіття – майже у півтора рази нижчий. Натомість зростання великих міст гальмує висока вартість житла в них та споживчих цін. У зв’язку з цим останніми роками прискореними темпами зростають міста-супутники мегаполісів, де вартість новобудов на 15–20% дешевша, ніж в центрах агломерацій. У 2019 р. міграційний приріст Києва становив 17,2 тис. осіб, тоді як Київської області – 27,3 тис., тобто у півтора рази більше [34].

Як відомо, у свою чергу міграційні процеси впливають на соціально-економічний розвиток та різні аспекти життєдіяльності суспільства. На жаль, війна в Україні, окупація частини територій російськими військами викликала

цілу хвилю внутрішньо переміщених українців та зовнішніх мігрантів, частина з яких отримала статус біженців у Європі. Понад 10 мільйонів українців (це 25 % населення) покинули свої домівки, у тому числі 7,4 мільйона є індивідуальними біженцями з України, зафіксованими по всій Європі [7]. З одного боку, це збільшення навантаження на економічну систему європейських країн та їх соціальне забезпечення. З іншого боку, це поповнення ринку праці європейських країн і втрата ринку праці України. Серед європейських країн найбільше біженців з України наразі зареєстровано в Польщі та Німеччині.

Аналізуючи наведену інформацію, можна зазначити, що майже всі українські біженці отримали тимчасовий захист у відповідних країнах Європи або інший вид захисту за національним законодавством. Виняток становлять Німеччина, Чехія, Італія, Словаччина, де тимчасовий захист має менша кількість українських біженців, ніж зареєстрована в країні. Польща є найбільш привабливою для вимушених мігрантів із України, оскільки є сусідньою країною зі схожим менталітетом та мовою, розвинутою транспортною мережею, що зв'язує Україну та Польщу. Ще до повномасштабної війни в Україні в Польщі працювала та проживала значна група українців, яку можна було оцінити приблизно в 1,35 мільйона (на основі даних Центрального статистичного управління); ця група була переважно чоловічою та складалася здебільшого з економічно активних осіб (понад 95 % від загальної кількості) [8].

Важливим аспектом міграційних процесів в умовах російської агресії є кооперація мігрантів з українською діаспорою. Так станом на середину 2020 року Управління Верховного комісара ООН у справах біженців оцінювало українську діаспору у світі в 6,1 млн осіб, у тому числі 5 млн у Європі [12]. Саме діаспора, українські культурні центри, організації, асоціації, об'єднання закордоном мають стати опорою для українських біженців під час війни. Роль діаспори в підтримці розвитку країн

походження, а також громадян, які мігрують, все більше визнається на політичному рівні. Вже в Плані дій щодо інтеграції в ЄС на 2021–2027 роках. Європейська комісія визнала вирішальну роль учасників діаспори у сприянні залученню новоприбулих до країн призначення. Дійсно, діаспора часто формує місток між мігрантами та особами, які займаються надзвичайними ситуаціями, і «розмовляє мовою допомоги та мовою потреби», як підкреслено у висновках щодо реагування діаспори на надзвичайні ситуації в межах проекту ICMPD «Мігранти в країнах у кризі». Крім того, діаспори можуть зробити свій внесок на всіх етапах кризового циклу: пом'якшення, готовність, реагування та відновлення [13].

Безумовно, міграційна криза, яка виникла внаслідок війни в Україні, ставить гостро питання вирішення проблеми повернення українських біженців додому для повоєнної відбудови України. Станом на кінець травня 2022 року дані про людей, які повернулися в Україну, є приблизними: важко оцінити, скільки людей повернулося або повернеться на тривалий термін. Водночас реалістична оцінка тих, хто повернувся або планує повернутися, є важливою для розробки політики та заходів щодо відновлення інфраструктури та соціально-економічного розвитку [14]. Складність оцінки кількості тих, хто частково повернувся, полягає в тому, що не всі, хто в'їжджає в Україну, планують залишатися в країні надовго.

Тривалість бойових дій у південних та східних областях України вплине на кількість людей, які виїдуть, а також на ймовірність їх повернення. Пошкодження або руйнування міської інфраструктури, зокрема, підприємств, житлового фонду та будівель соціальної інфраструктури, може вплинути на бажання повернутися. Згідно з результатами опитування людей, які виїхали з України на початку повномасштабного вторгнення та зараз повертаються в Україну, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова на Закарпатті, майже дві третини (63,4 %) від респондентів, які

виїхали, мали дітей; проте менше половини (44,8 %) респондентів, які поверталися, мали дітей. Це може означати, що люди з дітьми більш схильні залишатися за кордоном надовго, оскільки їхні діти починають ходити до місцевих шкіл і можуть частково інтегруватися в місцеві громади [14]. Більш мобільні групи населення, зокрема ті, хто мав вищу освіту до початку повномасштабної війни, знав іноземні мови, мав високі доходи, ті, хто планував емігрувати до 24 лютого 2022 року, і ті, хто працював за кордоном на сезонній або постійній основі, рідше повертаються в Україну. Ті, хто не втратить зв'язку з Україною, мають більше шансів повернутися. Тому важливо розробляти політику та приймати рішення, які дозволять їм зберегти цей зв'язок. Наразі це забезпечується, зокрема завдяки можливості дистанційного навчання в українських закладах освіти. Коли повномасштабна війна закінчиться і ситуація з безпекою стабілізується, виникне потреба створити можливості для повернення, зокрема щодо житла та працевлаштування. У людей, чиї будинки були пошкоджені або зруйновані, ймовірно, буде менше причин повертатися.

Отже, на жаль проблема вимушених біженців та переселенців є та була поширеною у світі, зараз вона дуже гостро стоїть і в Україні. ООН з метою регламентування статусу "біженець" видала низку документів, які на сьогоднішній день признанні більшістю країн світу та використовуються ними при побудові власної політики стосовно біженців, переміщених осіб. Основними проблемами цих людей є те, що вони здебільшого були невідповідно підготовлені до того, щоб стати біженцями, що пояснює фінансові, психологічні та комунікативні проблеми. Світовий досвід, пов'язаний в першу чергу з африканськими та сирійськими біженцями показує, що не вирішення проблеми з ними може стати ще більшою проблемою. Це стосується й України, хоча тут проблеми в іншому. По-перше, наша країна не може остаточно втратити таку кількість громадян. По-друге, багато вимушених переселенців навіть після війни не хочуть повертатися до

своїх регіонів, що може спричинити появу нового Дикого поля.

2.2.Українські біженці у країнах Європи

За даними ООН, станом на 7 червня кордон з Євросоюзом перетнуло щонайменше 7,3 мільйона осіб. Щоправда, зазначається, що у зворотному напрямку кордон з Україною перетнуло 2,3 мільйона осіб. Відповідно до нових даних щонайменше 4,8 мільйона українських біженців вже зареєстровані в різних країнах Європейського Союзу та інших країнах Західної Європи. З початку міграційної кризи країни Європи запровадили заходи тимчасового захисту. Такий статус діє у всіх країнах Євросоюзу, у Швейцарії та Англії. Відповідно до останніх даних на статус тимчасового захисту (ЄС), або подібний в інших країнах Західної Європи, вже подалося близько 4,3 мільйона осіб [64].

Країни Європейського Союзу схвалили рішення надавати українським біженцям, які залишили рідну країну через російське повномасштабне вторгнення, особливого статусу тимчасового захисту. Таке рішення було прийняте 4 березня 2022 р. Європейською комісією. Усі громадяни України, а також громадяни інших країн, що мають право на проживання в Україні, автоматично отримали право жити в ЄС. Крім того, такі громадяни України отримали також право працювати, отримувати соціальну та фінансову підтримку, медичне забезпечення та освітні послуги. Такий статус українці отримали на період одного року з можливим правом на продовження, якщо війна триватиме далі. Також період дії статусу тимчасового захисту може бути і скороченим у разі стабілізації ситуації в Україні.

Відразу після початку війни і виникнення масштабної міграційної кризи перед урядами країн ЄС постало питання, де і як розселяти біженців, як і на яких умовах надавати їм прихисток, гуманітарну допомогу. В багатьох країнах

основною формою було обрано розселення в родинх місцевих громадян, а не в тимчасових таборах для біженців. Таким шляхом пішли Франція, Велика Британія, Швейцарія та інші країни. Така форма розселення дає позитивні результати в питаннях початкової адаптації. Адже дуже часто приймаюча родина починає опікуватися новоприбулими, пояснює основні моменти життя в новій країні. В таких умовах адаптація відбувається значно швидше і м'якше.

Але варто окреслити обмеження, з якими зіткнулися українці в питаннях працевлаштування. Основна проблема полягає в мовному бар'єрі. Незнання місцевих мов було визначено українцями як головна причина відсутності доступу до місцевого ринку праці [3, с. 6]. Для пошуку роботи потрібне знання місцевих мов на кваліфікаційному рівні щонайменше В1 або володіння англійською мовою. Саме тому мовний бар'єр не дає повною мірою скористатися можливостями щодо працевлаштування. Іншою проблемою, з якою зіткнулися українські біженці, є те, що більшість переселенців - це жінки з малолітніми дітьми і для працевлаштування потрібно користуватися послугами дитячих закладів. Не у всіх країнах такі заклади є доступними і представлені в достатній кількості.

Якщо в США, Франції, Німеччині та багатьох країнах світу населення звикло до того, що кожен день в побуті (на вулиці, в супермаркеті та торговому центрі) вони стикаються з людьми, що розмовляють на мові, якої вони не розуміють та не знають, то наші співгромадяни до цього не призвичаїлись. Річ не в расизмі, ксенофобії та навіть зверхності стосовно інших, а у звичці розуміти навколишніх (особливо обслуговуючого персоналу, чиновників, представників правоохоронних органів), що сприймається як належне.

Важливим аспектом міграційних процесів в умовах російської агресії є кооперація мігрантів з українською діаспорою. Так станом на середину 2020 року Управління Верховного комісара ООН у справах біженців оцінювало українську діаспору у світі в 6,1 млн осіб, у тому числі 5 млн у

Європі [64]. Саме діаспора, українські культурні центри, організації, асоціації, об'єднання закордоном мають стати опорою для українських біженців під час війни. Роль діаспори в підтримці розвитку країн походження, а також громадян, які мігрують, все більше визнається на політичному рівні. Вже в Плані дій щодо інтеграції в ЄС на 2021–2027 роках [64]. Європейська комісія визнала вирішальну роль учасників діаспори у сприянні залученню новоприбулих до країн призначення. Дійсно, діаспора часто формує місток між мігрантами та особами, які займаються надзвичайними ситуаціями, і «розмовляє мовою допомоги та мовою потреби», як підкреслено у висновках щодо реагування діаспори на надзвичайні ситуації в межах проекту ICMPD «Мігранти в країнах у кризі». Крім того, діаспори можуть зробити свій внесок на всіх етапах кризового циклу: пом'якшення, готовність, реагування та відновлення [13].

Переважає більшість українських біженців мають надію повернутися додому чимшвидше, але близько двох третин планують залишатися в своїх теперішніх приймаючих країнах, допоки військові дії не припиняться і безпекова ситуація покращиться.

Щодо планів на майбутнє, то 65% українських біженців планували в найближчі місяці лишатися в приймаючих країнах, тоді як 9% – переїхати до інших країн ЄС або в США чи Канаду. 16% біженців висловлювали свої бажання найближчим часом повернутися в Україну [34]. Проте більшість планувало повернутися лише тимчасово, щоб провідати рідних, перевірити майно, допомогти іншим родичам евакуюватися. Ті, хто планував повернення додому, мав надію на те, що безпекова ситуація скоро покращиться. Найбільше людей, які хотіли повернутися назад в Україну, мали особливі потреби або піклувалися про таких членів родини. З тих, хто хоче повернутися, 40% планували зробити це в наступному місяці. Цікаво, що більшість з тих людей, які планували повернутися в Україну найближчим часом, є мешканцями міста

Києва (21%) та Закарпатської області (30%). Це може бути пов'язане як із питаннями безпеки, адже Закарпатська область відносно безпечна і віддалена від бойових дій, так і з питаннями рівня життя, адже в Києві переселенці могли мати кращі можливості та вищий рівень життя, аніж зараз мають у приймаючих країнах [34].

Рушійними для міграції стали не лише питання безпеки, але й економічні проблеми. Внаслідок повномасштабного вторгнення агресора багато українців лишилося без надійного прибутку. Наразі немає достовірних даних, скільки людей в Україні втратили роботу або наскільки знизився рівень доходу домогосподарств. За останніми оцінками Світового банку, від початку війни рівень бідності в Україні збільшився в 10 разів [34]. За прогнозами, до кінця 2022 року рівень бідності може зрости з довоєнних 2% до 25%. Саме тому економічний стимул виїзду за кордон може бути досить вагомим серед певних соціальних груп. Як запевняють чимало фахівців, міграційні процеси, так чи інакше, позначаються на динаміці чисельності населення в різних країнах і регіонах [33].

В Європі зараз українці мають безліч можливостей знайти житло для себе та сім'ї. Зрозуміло, завжди є варіант найняти квартиру, або зупинитися в готелі за повну ціну, але він для більшості переселенців є неприйнятним в першу чергу з фінансових міркувань. Є групи у соціальних мережах, де біженцям допомагають з житлом. Є програми, як EU4UA, де допомагають знайти європейську сім'ю. Є мапи, на яких відмічають безплатне житло. Є системи, які зв'язують охочих знайти житло з волонтерами. До 2023 року UFU діяли програма надання українським біженцям безплатного житла строком до 30 днів. Не всі ці ініціативи тримаються виключно на плечах волонтерів, деякі підтримуються національними урядами. Так, наприклад німецький уряд в особі Федерального міністерства внутрішніх справ і громад та некомерційною організацією ProjectTogether створив Wunderflats - платформу для тих, хто

пропонує біженцям житло.

В Україні ВПО мають проблеми з житлом. Держава може надати житло у гуртожитку. Окремі сільські голови та мери сприяють заселенню переселенців у покинуті будинки, допомагають з пошуком родин, готових прийняти людей, що врятувалися втечею від війни. Але ми не можемо сказати, що це робиться масово, централізовано. Більшість людей самі розв'язують свої проблеми з житлом: знімають, купують у "безпечних" регіонах (таке буває нечасто, але буває), залишаються у родичів, шукають благодійні організації, що можуть допомогти. Звичайно, абсолютна більшість людей винаймають житло, бо, по-перше, інших варіантів на всіх не вистачає, по-друге, такий варіант вважається багатьма людьми найбільш комфортним, бо не треба розраховувати на когось іншого та можна жити більш менш за власними правилами. Люди, що орендують житло, стикаються з наступними проблемами: висока ціна (особливо в західних областях), небажання здавати житло сім'ям з тваринами (дуже поширена проблема), обман (якщо людина не уклала договір оренди). В деяких місцях, наприклад у Львові, місцева влада намагається розв'язати ці проблеми: розміщують на біг-бордах плакати з закликами здавати квартиру людям з домашніми тваринами, здавати квартири, в яких ніхто не мешкає.

Таким чином, проблеми з житлом, з його пошуками, якістю, ціною прямо впливають на відчуття дому в українських біженців. Бо більшість українців мала у власній країні задовільні умови проживання та оцінюють своє теперішнє місцеперебування з тим, що в них було. Треба сказати, що для значного відсотка з нас цілком нормально мати власне житло, не орендоване, а саме власне, що є далеко не нормою в європейських країнах, особливо в західних. Тому для такої людини вже сам факт необхідності знімання житла викликає значні негативні емоції та прямо впливає на відчуття дому.

Висновки до розділу 2

Відчуття дому в емігрантів дуже специфічна проблема, яка потребує ретельного вивчення з огляду на те, що після війни Україна гарантовано стикнеться з необхідністю повернення українців, що полишили країну, тікаючи від небезпеки.

Спираючись на досвід африканських та арабських біженців можна стверджувати, що на формування відчуття дому в біженців впливають багато факторів. Серед них: життєвий досвід, оточення, психологічний стан, морально-побутові умови. Цікаво, ще в більш економічно розвинених країнах більше біженців мають це відчуття, але на пряму пов'язано з грошима. Зазвичай в заможних державах люди більше освічені, менше схильні мислити шаблонами та стереотипами, їхнє матеріальне положення дозволяє більше перейматися суспільними справами. Все це робить громадян економічно розвинених країн більше емпатично налаштованими до біженців.

Разом з тим було встановлено, що більшості українських біженців заважають відчутти себе вдома одні й ті самі проблеми. Це мовний та ментальний бар'єри (останній навіть більше, бо часто людина розцінює несхожість, відмінності як щось погане, неправильне на протигагу доброму та правильному, носієм якого вона є сама), зниження соціального статусу, постійний страх стосовно можливої депортації, непорозуміння з орендарями та взагалі проблема з житлом. Розуміння всього цього допоможе розробити державну програму, що буде сприяти поверненню біженців до України, їх адаптації, соціальній та фінансовій підтримці.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ДОМУ В УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ (за результатами емпіричного дослідження)

Для виявлення особливостей формування образу дому в українських біженців у країнах Європи було проведено соціологічне опитування за допомогою онлайн-інструменту Google Forms, в якому взяли участь 47 осіб віком від 18 до 51+. Серед них 36 жінок та 11 чоловіків. Такий нерівний гендерний розподіл опитуваних пояснюється тим, що закордоном більшість біженців становлять жінки та діти. Тому це не є помилкою при плануванні та проведенні опитування. З них 26 осіб (55,3%) мають закінчену вищу освіту. Майже половина опитуваних, 20 людей (40,6%), до війни проживала в Донецькій області. При цьому в опитуванні брали участь і люди, які жили в інших регіонах України: мінімум по одній особі з кожної області України, включаючи АР Крим.

Більшість опитуваних, 36 осіб (76,6%), знаходяться у Німеччині, у Словаччині троє, по одній людині в Польщі, Чехії, Нідерландах, Франції, Іспанії, Італії.

Показовими є причини еміграції (зважаємо на те, що можна було вказати декілька). Найпопулярнішими є: спокійніша ситуація, там мешкають мої друзі. Інші причини вказало менш як 5 людей. Цікаво, що тільки п'ятеро осіб зазначили причиною фінансове становище, вони вважають, що закордоном легше знайти роботу. Можна зробити перший висновок, що абсолютна більшість опитуваних до війни не збиралась змінювати постійне місце проживання.

Цей висновок підтверджується тим, що для переважної кількості емігрантів рішення про переїзд далось важко. 23 людини (48,9%) вказали: “У мене були сумніви, покидаючи свій дім, проте певна низка причин змусила мене

поїхати”. Це 17 (36,2%) зазначили: “Рішення про переїзд далось мені дуже важко”. Інші не відчували з цього приводу серйозних емоцій та майже не вагалися.

45 людей (99%) мали труднощі в еміграції. Наведемо їх, починаючи з найбільш поширених проблем та закінчуючи найменш поширеними: мова (мається на увазі мовний бар'єр), фізичне або емоційне здоров'я, оренда житла, фінанси, пошук роботи, одержання державних послуг. При цьому розрив між деякими видами труднощів здебільшого кілька голосів. Майже всі вказали кілька проблем, з якими вони стикалися та стикаються в еміграції.

Для нас є принциповим, як оцінюють біженці допомогу держави, в якій вони живуть, різних організацій у розв'язанні своїх проблем. 16 людей (35,6%) оцінили допомогу країни-прихистку на 5, 17 людей (37,8%) — на 4, решта поставили 3, 2 та навіть 1. Що стосовно прямої підтримки урядових та неурядових організацій, то на собі її відчули 28 людей (59,6%). Тобто на основі відповідей на питання, про те, чи стикалися біженці з проблемами та про допомогу з боку держави та неурядових організацій, можна зробити висновок, що більшість біженців не пов'язують свої життєві складнощі з урядом та різними організаціями.

Дуже показовими є відповіді на питання, пов'язанні з фінансами. 24 людини (51,1%) призналися, що “Мені вистачає грошей тільки для базових потреб: їжа, житло, предмети гігієни та інші необхідні речі”, 6 осіб (12,8%) визнали, що “Мені не вистачає грошей на базові потреби”. Досить значна кількість опитуваних зазначили, що “Мені вистачає грошей для задоволення не тільки базових потреб, але й для відпочинку та розваг; я маю можливість відкладати гроші”. Ми вияснили: майже 63% (30 осіб) опитуваних вважають свій фінансовий стан незадовільним. При цьому тільки 15 людей (31,9%) працюють, ще 13 шукають роботу (27,7%), ще 19 відповіли негативно на питання, про те чи вони шукають роботу.

Тобто ми маємо 99% незадоволених біженців, з яких тільки 31,9% працює. Якщо бути упередженим та дотримуватися певних тенденцій, можна зробити “далекоглядні” висновки про те, що ніби українці закордоном самі винні у своєму скрутному становищі. Це методи та прийоми російської пропаганди. Ми ж намагаємося поглянути на проблему неупереджено.

Відповіді на причини такого стану речей знаходимо у другій частині нашого опитування.

Ми вже згадували про те, що людині важливо мати “відчуття дому”, яке не є вигадкою шарлатанів, що видають себе за психологів та психіатрів, а є цілком реальною складною емоцією, що складається під впливом багатьох факторів. “Відчуття дому” це про те, що людина відчуває себе на своєму місці, про гармонію. Особа з таким відчуттям має “імунітет” проти багатьох дрібних життєвих складнощів, добро вміє знаходити спільну мову з іншими людьми, буде успішну кар’єру.

Цікаво, що досить велика кількість опитуваних досить вірно розуміє, що таке “відчуття дому”. Найпопулярніші відповіді (можна було давати кілька): присутність рідних та близьких, які роблять оточення особливим; відчуття спокою і комфорту, де можна бути самим собою. Інші популярні відповіді: “місце, де можна відпочити та відновити енергію після важкого дня”; “пов’язаність з культурними традиціями та мовою своєї країни”.

Чи мають опитувані “відчуття дому” в країні-прихистку? 25 людей (53,2%) відповіли, що частково. Можемо спробувати розшифрувати результати. Досить велика кількість людей пов’язує “відчуття дому” з місцем, де “можна відпочити та відновити енергію після важкого дня”. А з огляду на те, що абсолютна більшість біженців мають де жити (в українських та європейських ЗМІ немає повідомлень про безпритульних біженців наших співвітчизників, принаймні нам не вдалося такі знайти), но при цьому жоден з опитуваних не вказав, що “відчуття дому” у нього асоціюється виключно з місцем, де можна

відпочити, такий високий відсоток стає зрозумілим.

Велика кількість людей, 18 (38,3%), взагалі негативно відповіли на це питання. Тільки 4 людини (8,5%) заявили, що мають “відчуття дому” закордоном.

Наступне питання було пов'язане з попереднім, та було сформульовано таким чином: Як це впливає на ваше самопочуття та загальний стан?

Найпопулярніші відповіді, вказували на те, що негативно: “впливає на моє фізичне та психологічне здоров'я”; “викликає почуття втрати на самотності”; “впливає на мої міжособистісні відносини, роблячи мене менш доступним/ою для інших”.

При цьому, ті, хто відповів, що частково має “відчуття дому” або має його повністю, визнали: що воно допомагає “краще справлятися з викликами та труднощами життя”, “позитивно впливає на моє самопочуття, надаючи внутрішній спокій та комфорт”, “надає сил жити далі”.

Більшість розуміє важливість психологічного комфорту та намагається змінити, поліпшити ситуацію, або підтримати позитивний результат. Біженці роблять це по-різному, але частіше створюють затишну обстановку, прикрашаючи приміщення предметами та декором, що нагадують рідний дім; вступають в спілкування з місцевими жителями, щоб побудувати нові соціальні зв'язки та знайти нових друзів; готують національні страви, що пов'язані з власною культурою, щоб відчути смак дому; створюють ритуали, або щоденні звички, які нагадують попереднє рутинне життя та допомагають зануритися у нове місце; активно залучаються до подій та заходів в новому місці проживання, щоб відчути залученість до нової спільноти.

Тільки двоє відповіли, що не роблять нічого, при цьому одна людина за власними словами перебуває в глибокій апатії.

З опитування можна зробити висновок, що всі ці заходи особа робить за власною ініціативою.

Люди які віднесли себе до згуртованої спільноти, очевидно само організувалися. Переважно люди мають групу у соціальній мережі, 12 осіб (26,7%), де вони спілкуються та обмінюються новинами. Ще 7 (15,6%) сказали, що в них є спільнота, де “вони обмінюються досвідом та підтримкою”. 9 осіб (20%) відповіли, що таких спільнот немає, а 20 людей (44,4%) допускають їх існування, але не беруть участі в їх діяльності.

Як бачимо, більшість людей намагаються щось робити, щоб відновити втрачене почуття дому, але здебільшого вони покладаються на власні сили, хоча деякі й називають себе залученими до спільноти, але з їх відповідей випливає, що ця залученість в основному полягає в обміні інформацією.

Яку допомогу в цьому мали б надати державні та неурядові організації? На нашу думку, в першу чергу інформаційну. Вони повинні проінформувати людей про спільноти, які існують, щоб людина мала змогу до них залучитися. Звичайно, в ідеалі кожна така персону потребує роботи з психологом, що скорегувати власний морально-психологічний стан. Але зважаючи на величезну кількість біженців та обмежені ресурси таке видається радше утопією, чим реальністю.

При цьому на питання Як ви сприймаєте місцеву культуру та традиції у вашій країні перебування? Тільки 6 (13,3%) відповіли, що відчують себе частиною місцевого середовища, ще 11 (24,4%) намагається активно вивчати та засвоювати місцеву культуру та традиції. Але більшість визнає, що в цьому у них все не дуже добре. 19 (42,2%) людей зізналися, що їх сприйняття місцевої культури обмежене через незнання та мовний бар'єр. 16 осіб (35,6%) відповіли, що місцева культура чужа та незрозуміла для них, інколи важко адаптуватися до неї.

Чи впливають мовні бар'єри на відчуття дому? Як біженці займаються вивченням місцевої мови й чи відчують, що навчання сприяє інтеграції? Переважна більшість, 86,7, зізналися, що мовні бар'єри впливають на відчуття

дому, але тільки 46,7% з них відвідують інтеграційні курси, 24,4% спілкуються англійською (жоден з наших респондентів не перебуває у Великій Британії, очевидно, що англійська не є рідною для їх країн прихистків), або через перекладача. Інші 15,6 заявили, що не вчать мову. Тільки 13,3% стверджують, що мова ніяк не впливає на їх відчуття дому.

Які фактори або події викликають найсильніші емоції, пов'язані з відчуттям дому? Чи існують специфічні моменти, коли ви особливо сильно відчуваєте себе "вдома"? Це питання дає змогу зрозуміти, що найбільше змушує відчувати себе як вдома біженця. Респонденти мали змогу обрати кілька відповідей. Доцільно розмістити відповіді від найпопулярнішої до найменш популярної: перебування в колі рідних та близьких робить мене щасливим (33; 71,7%); звук національної музики може викликати сильні емоції, пов'язані з домом (27; 58,7%); подорожі до рідного міста чи країни активізують мої почуття приналежності (18; 39,1%); виграш національних змагань чи перемоги в спортивних змаганнях викликають почуття гордості за свою країну (11; 23,9%); спостереження за традиційними святами та національними обрядами робить мене зв'язаним/ою з корінням та культурою (7; 15,2%).

Отже, ми підходимо до одного з найважливіших питань опитування — Чи маєте ви бажання повернутися до України або до свого рідного міста в майбутньому? Саме відповіді на нього показують, наскільки сильною є туга за домом, скільки людей все-таки зуміли адаптуватися до нових для себе умов життя та не бажають повертатися додому. 16 людей (35,6%) відповіли, що мають бажання повернутися до України. 11 осіб (24,4%) повернуться до України після війни. 12 (26,7%) не визначилися з приводу цього важливого питання, тобто є великий шанс, що вони за тих чи інших обставин повернуться додому. Тільки 6 (13,3%) відповіли, що ніколи не повернуться.

При цьому сучасні технології стали в пригоді українським біженцям. На питання Як ваше відчуття дому впливає на ваші стосунки зі своєю родиною, яка

залишилася в Україні? Чи відчуваєте ви розрив між двома місцями? більшість відповіли людей, а саме 32 особи (71,1%) відповіли, що відчувають розрив, але завдяки сучасним комунікаційним технологіям він практично нівелюється. Що 10 людей (22,2%) намагаються взаємодіяти іншими способами, щоб зберегти єдність родини настільки, наскільки це взагалі можливо в таких важких умовах. Тільки 3 (6,7%) зізналися, що еміграція погіршила стосунки в сім'ї.

Ми розуміємо, що наше опитування хоча й не є репрезентативним, але все одно вимагає підтвердження через дані інших подібних опитувань, але більш масштабних. По-перше, тому що в нашому взяли участь переважно біженці, що живуть в Німеччині. По-друге, настрої можуть змінюватися, тому важливо проводити регулярні опитування. По-третє, великі компанії мають більше можливостей проводити масштабні опитування, які мають велику цінність для досліджень на кшталт нашого. Саме тому ми залучили опитування, проведене Лабораторією Rating Lab під назвою Всеєвропейське дослідження українців в Європі.

Опитування проведене Соціологічною групою Рейтинг на Платформі Rating Online в серпні 2023 року. Більшість респондентів (59%) перебуває в Європі біля року – умовно цю групу можна назвати першою групою міграції. Переважно це люди зі Сходу та Київської області. Інші 8% в Європі коло півроку, 4% - 2-3 місяців. В цій групі більшість складають українці, що виїхали з Півдня, в тому числі через підрив Каховської ГЕС. Остання чверть опитуваних проживає в Європі кілька років, тобто виїхали туди до повномасштабного російського вторгнення, переважно з метою заробітку. Частіше за все вони походять з західних та центральних регіонів України.

Цікаво, що люди які живуть в Європі кілька років та приїхали туди не під тиском надзвичайних обставин, а з метою заробітку, частіше живуть у Південній і Східній Європі. Громадяни які є біженцями частіше живуть у країнах Західної та Північної Європи. Таке розділення можна пояснити тим, що

українці, які їхали працювати, обирали країну з міркувань, яка є кращою для заробітку: територіальна близькість до місця проживання, лояльна політика країни стосовно українських заробітчанин, знайомство з маршрутом для міграції. Тоді як біженці обирали країну зовсім з інших причин: економічна привабливість, рівень комфорту, розмір соціальної допомоги для біженців.

Результати опитування показують, що українці в Європі проживають в цілком (34%) або скоріше (51%) комфортних умовах, лише 13% оцінюють умови проживання як несприятливі. Комфортні умови для 85% громадян можуть виступати ще одним аргументом подальшого перебування за кордоном. Цікаво, що саме цей фактор для більшості (85%) є вирішальним при прийнятті рішення стосовно подальшого проживання за кордоном.

Оцінка респондентом комфортності умов проживання залежить від кількох факторів: регіону, доходу, тривалості перебування в країні. Розшифруємо ці фактори. Найкомфортніші умови проживання у Північній Європі (90%), в Східній (84%) та Південній Європі (83%) вони не такі комфортні за оцінкою респондентів. Звичайно, люди з великим доходом живуть у більш комфортних умовах (93%), серед менш забезпечених таких 74%.

Ще один цілком очікуваний фактор - тривалість проживання в країні. Цілком природно, що люди, які проживають там декілька років, мають найбільш комфортні житлові умови (89%). Хоча й недавні переселенці живуть у досить пристойних умовах (80%).

Чи подорожують українці Європою? Країною перебування регулярно подорожували 27%, деколи – 33%. Іншими державами континенту – 15% та 26% відповідно. Звичайно, дехто подорожував і в Україні й просто продовжує жити так само, як жив у себе вдома. Але багато хто з них просто користується можливістю побачити цікаві куточки Європи, тому що навіть режим безвізу був для них занадто дорогий, або складний для подорожування. Ця інформація корисна, бо подорожі дуже впливають на біженців: розширюють кругозір,

сприяють зміні думки про країну перебування та про рідну країну тощо.

46% з опитуваних хоч раз відвідували Україну, але 60% з тих, хто виїхав через війну, жодного разу цього не робили. Цікаво, що 69% опитуваних чоловіків ні разу не відвідували Україну. Це можна пояснити тим, що чоловікам з українським громадянством, через обмеження, яке було запроваджено під час воєнного стану, значно важче покинути Україну, ніж жінкам. Частіше навідують Батьківщину люди з Західних областей України. Натомість уродженці Східних областей бувають вдома значно рідше. Це пов'язано з тим, що будинки багатьох зруйновані, дуже часто їм нема до кого повертатися, бо виїжджали цілими сім'ями.

Дуже важливе питання про стосунки з місцевим населенням. Бо приязне або неприязне ставлення є одним з тих чинників, який, на нашу думку, прямо впливає на відчуття дому. 51% опитуваних каже про позитивне ставлення, 38% про нейтральне ставлення, тільки незначна меншість, 9%, зіштовхнулися з холодним ставленням. Цікаво, що самі українці ще краще ставляться до громадян країни-прихистку. Так, 61% наших земляків описали свої почуття до них як теплі, 35% ставляться нейтрально й тільки 3% холодно, що можна інтерпретувати як вороже. Але цікаво, що найкраще один до одного ставляться в Північній Європі, найменш прихильно — у Східній Європі.

Це можна пояснити багатьма чинниками. По-перше, країни Північної Європи мають значно тривалішу традицію допомоги біженцям та високий відсоток сприйняття її серед населення. По-друге, країни Східної Європи є нашими безпосередніми сусідами, з більшістю яких в нас є спільне, не завжди позитивне минуле, яке до певної міри впливає на стосунки між громадянами. По-третє, в таких державах завжди були сильні політики популісти, які спільні перекладати проблеми власної країни на інших.

Більшість з опитуваних визнає, що в країнах ЄС можливості є кращими, ніж на Батьківщині. Яскраво це проявляється в доходах (87% краще в Європі,

проти 3% – краще в Україні), соціальній захищеності (75% проти 15%), свободі слова (67% проти 19%), рівні комфортності життя (60% проти 26%), вищій можливості знайти достойну роботу (54% проти 30%).

Але це зовсім не означає, що українські біженці вважають усе європейське краще за вітчизняне. Державні онлайн-послуги в Україні оцінені набагато краще (71%), ніж в Європі (16%). Звичайно, такої високої оцінки не було б без додатка Дія. Більше українцям до вподоби вітчизняні фінансові та банківські послуги (70%). Зовсім неочікувано сферу медицини українці оцінили також краще в Україні, ніж в Європі. Доступність медичних послуг (71% проти 21%), й навіть їх якість (60% проти 25%). Це пояснюється не стільки об'єктивними причинами, скільки іншим способом життя, ментальністю. Для європейців звичною справою є сімейні лікарі, які контролюють стан здоров'я своїх пацієнтів та майже не допускають не планових звернень до медичних клінік. З іншого боку, українці звикли звертатися до докторів тільки після появи певних симптомів, а також часто віддають перевагу самолікуванню. Тому великі черги та неможливість купити ліки без рецепта сприймаються вкрай негативно.

Наша країна кардинально програє європейським країнам у рівні корупції (84% вважають, що в Україні він вищий), но це не означає, що рівень бюрократії в цих країнах значно менше. В цьому питанні, на думку наших громадян, українська держава виграє в європейських сусідів.

Дуже цікаве питання про повернення тих українців, які потрапили в Європу після повномасштабного російського вторгнення, бо воно, яке ми вже зазначали вище, показує, чи змогли українці відчутти себе дома в країні-прихистку. Отже, 49% українців, саме біженців, не хочуть залишатися за кордоном. Цікаво, що навіть серед "старих" мігрантів таких тільки 40%. Кожен п'ятий не прийняв рішення. Невизначеність пояснюється складністю питання, нерозумінням майбутнього, відсутністю консенсусу в сім'ї та багатьма іншими

факторами. Решта хоче лишитися закордоном. Можливість планувати своє життя, добробут та комфортність, високі зарплати, війна в Україні та зруйнованість інфраструктури — це основні причини, які спонукають українців залишитися в країнах-прихистках.

Висновки до розділу 3

Як бачимо, результати нашого опитування збігаються з результатами великого дослідження громадської думки, проведеного професійною командою. Особливо в тій частині, що стосується бажання повернутися додому (це й зрозуміло, бо для людини, що зробила щось під тиском обставин, цілком природним є бажання повернутися до статусу кво). Разом з тим вони аж ніяк не дублюють один одного, а доповнюють.

Наприклад, залучене опитування дало змогу зрозуміти недоліки європейських країн на думку українців, які, безумовно, допомагають краще зрозуміти ставлення біженців до повернення додому. Завдяки великому професійному опитуванню ми змогли порівняти думки людей, що перебували в країнах Європи до повномасштабного вторгнення, з думками біженців, що опинились там часто не з власного бажання, а вимушено, під тиском обставин, включаючи пряму загрозу життю.

Також, на відміну від нашого емпіричного дослідження, там були опитані не тільки біженці, але й люди, що перебували в європейських країнах до вторгнення. Це дало змогу зрозуміти, що відчуття дому залежить від того, самотійно прийняла людина рішення про переїзд чи під тиском обставин, на які ніяк не могли вплинути. Виявилось, що біженці більш критично ставляться до країни-прихистку.

Проведене опитування, не є масштабним, але булл спеціально створене

для отримання певної інформації, яке лягла в основу не тільки третього розділу, але й усієї магістерської роботи в цілому. Отриманні дані, як з власного опитування, так й ті, які були отриманні в результаті зіставлення двох емпіричних досліджень, можуть бути використані державою при розробці відповідних програм, при роботі з біженцями. Також вони становлять інтерес для істориків, філософі та можуть бути корисними при написанні історії російсько-української війни, філософських праць, що зачіпають дотичні проблеми.

ВИСНОВКИ

Після російської агресії перед Україною постало багато питань та проблем, причому не тільки військового характеру, хоча їх вирішення є першочерговим завданням для збереження нації та держави, але й гуманітарного, соціального та навіть наукового характеру. Одна з таких проблем, проблема українських біженців та ВПО. Вона є досить гострою, бо торкається мільйонів людей. Над нею варто задуматися вже зараз, коли війна ще не скінчилася, бо проблема складна та очевидно довгострокова. Проблема торкається мільйонів людей (як безпосередньо біженців та ВПО, так і їх сімей), тобто значна частина українських громадян перебуває у незвичному для себе становищі, не може платити податки до бюджету з тих чи інших причин, що прямо впливає на економічну ситуацію в країні; погано позначається ситуація й на демографії; велика кількість біженців негативно позначилась на вітчизняному ринку праці: в країні відверто не вистачає робочих рук. Все перелічене робить вивчення проблеми актуальним.

В процесі підготовки магістерського дослідження було встановлено, що різні вчені давно усвідомлювали значення дому для людини. А. Шюц, К. Юнг, О. Шпенглер, М. Гайдеггер та інші так чи інакше торкалися цього питання у своїх дослідженнях. У них містяться цінні дані та інформація, які слугують теоретично-методологічною основою роботи. Разом з тим, треба констатувати, що в деяких аспектах ситуація з українськими біженцями та ВПО є унікальною, тому праці вчених минулих та позаминулих століть виявилися безсилі в розв'язуванні специфічних українських проблем, пов'язаних з біженцями, але вони стали своєрідним дороговказником.

Для чіткого розуміння поняття "відчуття дому" в магістерській роботі було встановлено, що термін "відчуття дома" позначає психоемоційний стан

людини, її відношення до місця проживання, яке впливає на працездатність та навіть здоров'я особи. Людина, що може сказати, що в неї є дім в повному розумінні слова, більш успішна з точки зору кар'єрного росту, краще комунікує та адаптується до навколишнього середовища. Це академічне визначення поняття відчуття дому. Було з'ясовано, що люди пов'язують його з безпекою, комфортом, місцем, де можна відпочити та перебувати в колі близьких людей.

Були дослідженні основні характеристики дому. Виявилось, що він може позначатися багатьма визначенням. Він може характеризуватися як батьківський дім, дім – як тимчасове місце проживання, дім – як місце, де ми ночуємо, місто – як дім, дім – як сфера емоційної та життєвої самореалізації, дім для біженця. Це дало змогу зрозуміти, що відчуття дому може бути надзвичайно варіативним, бо поняття «дім» для кожної людини означає абсолютно різний набір характеристик.

Було встановлено, що дім завжди мав велике значення для людини, принаймні в ті часи, про які ми можемо дізнатися з писемних та археологічних джерел. Цікаво, що жоден дім не можна схарактеризувати за допомогою усіх наведених категорій, але більшість з них підходять для описання місця проживання біженців та ВПО. Було встановлено, що навіть якщо квартира чи будинок тобі належать і ти проживаєш там, то це не означає, що людина може назвати таке місце домом. Мова йде про ситуацію в окупації, де людина за рішенням окупаційної влади може бути позбавлена оселі. Нажаль, такі випадки були, вони є досить поширеними. В одних випадках людей виганяють з дому для облаштування вогневої точки, розміщення особового складу противника, в інших - за супротив загарбників. В останньому випадку людей просто привозять на блокпости та змушують йти пішки до некупованої української території. Такі випадки особливо поширені в Запорізькій області.

Для розуміння такого складного поняття, як «відчуття дому» в українських біженців було встановлено, що означає термін "біженець" в

документах ООН. Щоб виявити відмінності та особливості явища, було наведено приклади, пов'язанні з Громадянською війною у Сирії, конфліктами в Африці. Серед таких виявлених особливостей можна навести наступні: великий відсоток людей, що втратили житло залишився в Україні; більш прихильне ставлення до українських біженців серед європейського населення; величезна кількість біженців за порівняно короткий період.

Встановлено, що на відчуття дому в біженців, в тому числі в українських, впливають такі фактори, як невідповідність до переїзду, кардинальна зміна соціального статусу людини, культурний шок. Отже, можна зробити висновок, що поточне місцеперебування здебільшого не є домом для біженців та ВПО, він є для них чужим. Тому казати про якесь відчуття дому важко, особливо в тих умовах, коли більшість біженців чекають на закінчення війни та появу можливості повернутися.

Завдяки даним різних міжнародних організацій було встановлено, що українські біженці на початку війни отримали в європейських країнах тимчасовий статус захисту, який було продовжено. Для більшого розуміння ситуації було розглянуте питання про пошук житла в Європі та Україні, та виявлено, що в обох більший обсяг роботи виконують волонтерські організації. Також, було з'ясовано, що в Європі значна кількість біженців не платять за житло, тоді як в Україні набагато більший відсоток тих, хто його орендує за власні кошти.

Для виявлення особливостей формування образу дому в українських біженців було проведено опитування людей, що переїхали в Європу, рятуючись від російської агресії. Також було залучено схоже "велике" опитування, проведене професійною командою соціологів. Було з'ясовано, що для більшості українців дім, там де їх родина, де вони почувають себе комфортно та безпечно, де можна відпочити та відновити енергію, бути собою. Головним фактором, який вплинув та впливає на формування «відчуття дому» в українських

біженців, є, безумовно, війна.

Бо, по-перше, саме вона стала причиною цієї ситуації. По-друге, від перебігу військових дій залежить можливість повернення на Батьківщину. Саме війною пояснюються такі особливості, як небажання бачити у новому місці проживання дім, бо переселення відбулося раптово та в більшості випадків під тиском обставин; ідеалізування втраченого помешкання та надміру критичне ставлення до поточного місця знаходження.

Багато в чому процес формування відчуття дому та особливості цього процесу залежить від країни, яка прихистила. В європейських північних країнах більшість опитуваних запевнила, що місцеве населення до них ставиться приязно, серед українських біженців, що перебувають в Центральній та Східній Європі, цей відсоток менше.

Отже, результати дослідження можуть бути використанні при роботі з біженцями, що повертаються до України, та ВПО, для розроблення програм адаптації людей, що змушенні були покинути свої домівки. Вони допоможуть краще зрозуміти емоційний стан біженців, їх потреби, вибудувати тактику та стратегію спілкування з ними. Успішне повернення більшості біженців додому покращить демографічну, економічну ситуацію в країні, підніме її престиж в очах світової спільноти.

Таким чином, в ході дослідження було повністю підтверджена гіпотеза, що «відчуття дому» є важливим поняттям, що відображає психоемоційний стан людини та без якого для біженців неможливе повноцінне життя за кордоном.

Тема не є вичерпаною. Продовженням її розробки можна вважати емпіричну верифікацію показників відчуття дому; порівняльний аналіз дій українського уряду та країн, що опинилися в схожій ситуації; розробку рекомендацій для українських біженців стосовно повернення до України після української перемоги. Крім того, предметом дослідження є явище, що перебуває в розвитку, отже може знадобитися подальше фактологічне уточнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башляр Г. Дом от погребя до чердака. Смысл жилища. *Логос*. 2002. № 3(34). С. 1 – 26.
2. Бубер, М. (1995). Проблема человека. *Бубер М. Два образа веры*. Пер.с нем. Москва: Республика. С. 157–231.
3. Бурдые П. Дом, или Перевернутый мир. [URL:https://gtmarket.ru/library/basis/3069/3085](https://gtmarket.ru/library/basis/3069/3085). (дата звернення: 08.05.2023).
4. Великий Львів і навіть більше: скільки людей щодня приїжджає до Львова? [URL: Dashboard.city-adm.lviv.ua/velykuu-lviv-i-navit-shche-bilshe](https://dashboard.city-adm.lviv.ua/velykuu-lviv-i-navit-shche-bilshe). (дата звернення: 20.10.2023).
5. Власенко В. Тимчасовий захист. Як Бельгія приймає українських біженців. [URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-belgiya-prijmae-ukrayinskih-bizhenciv/](https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-belgiya-prijmae-ukrayinskih-bizhenciv/). (дата звернення: 10.07.2023).
6. Гайдеггер М. Будувати, проживати, мислити. Харків, Фоліо, 1998. [URL: http://www.ruthenia.info/txt/vozniakt/text-i-perekl/kn3-heid1.htm](http://www.ruthenia.info/txt/vozniakt/text-i-perekl/kn3-heid1.htm) (дата звернення: 13.08.2023).
7. Говорунов А.В. Дом, дома, дому... [URL: http://anthropology.ru/ru/texts/govorun/dom.html](http://anthropology.ru/ru/texts/govorun/dom.html).
8. Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. Київ, Ін-т соціології НАН України, 2006. 142 с.
9. Гудзенко, О. (2021). Дім формату «life-work-leisure» в актуальних пандемічних умовах: соціологічний вимір. *Грані*. № 3. С. 40-48. [URL:](#)

- 10.15421/172124. (дата звернення: 20.09.2023).
10. Даниленко О. А. Аналитическая модель конфликта и образ конфликта: между системой и субъектом. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*. N 1101. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи», Вип.32. Харків, 2014. С. 30-34.
  11. Даниленко О. А. Жизненный мир и социокультурные идентичности инженеров-мигрантов из постсоветских стран в Германию: постановка проблемы. *Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка* : Соціологія, N 4. 2013. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2013. N 4. С. 87-91.
  12. Даниленко, О. (2015). «Возвращающийся домой» в современной Украине: постановка проблемы. *Український соціологічний журнал*. № 1-2. С. 28-33.
  13. Жукова Н. А. Життя як спогад: номадологічний проект Давіда Фонкіноса. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. Київ, Міленіум, 2014. Вип. II (3). С. 17-24.
  14. Залужна А. Є. Життєвий світ людини як смисловий універсум культури: морально-естетичні виміри : дис.. доктора філос. наук : 26.00.01. Рівне, 2012. 376 с.
  15. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 7. 23 липня 2022. 36 с.
  16. Зиммель Г. Избранное. В 2-х т. Т. 2. Москва, *Юрист*, 1996. С. 257.
  17. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Київ, Інститут соціології НАН України, 2004. 400 с.
  18. Інформаційне агентство УНІАН. Скільки коштує місяць життя в Словаччині: їжа, оренда житла, зарплати і грошова допомога. [URL:https://www.unian.ua/economics/finance/bizhenci-z-ukrajini-v-slovachchini-umovi-ta-neobhidna-suma-na-misyac-novini-ukrajina-](https://www.unian.ua/economics/finance/bizhenci-z-ukrajini-v-slovachchini-umovi-ta-neobhidna-suma-na-misyac-novini-ukrajina-)

- 11801862.html_ (дата звернення: 20.08.2023).
19. Історія України : нове бачення: У 2-х т. / Авт. кол.: О. І. Гуржій, Я. Д. Ісаєвич, М. Ф. Котляр, О. П. Моця, О. В. Русина, В. Г. Сарбей, В. А. Смолій, Ф. І. Стеблій, В. С. Степанков, Т. В. Чухліб; Під ред. В. А. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Т. 1. К.: Вид-во "Україна", 1995. 350 с.
  20. Кирилюк О. Універсальні параметри соціокультурної спеціальності: українська хата. *Універсальні виміри української культури*. Одеса, 2000. С. 200-213.
  21. Климова С.В. Кризис и дом URL:
www.anthropology.ru/texts/klimova/krisis.html. (дата звернення: 03.08.2023).
  22. Козлова Н. Социология повседневности: переоценка ценностей. *Общественные науки и современность*. 1992. № 3. С. 47 — 56.
  23. Козырьков В. П. Природа, человек и его частная жизнь в философии дома В.В. Розанова. *Человек и общество в русской философии*. Кемерово, Межвуз-е изд-во, 1995. С. 108–132.
  24. Конвенция о статусе беженцев. Принята 28 июля 1951 года Конференцией полномочных представителей по вопросу о статусе беженцев и апатридов, созванной в соответствии с резолюцией 429 (V) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1950 года. URL:
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/refugees.shtml. (дата звернення: 20.09.2023).
  25. Костюк Л. Міграційна політика Бельгії упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століття. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2017. Вип. 20. – С. 187-193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2017_20_23. (дата звернення: 09.08.2023).
  26. Кримський С. Архетипи української ментальності. *Проблеми теорії ментальності*. Київ, Наукова думка, 2006. С. 273-301.
  27. Лелеко В. Д. Пространство повседневности в европейской культуре. СПб,

- Издво СПбГ Ун-та культуры и искусств, 2002. С. 182–234.
28. Лепский, М., Масюк, О., Скворец, В., и Кудинов, И. (2023). Аттракторы принятия решений в условиях войны (на примере современной российско-украинской войны). *Amazonia Investiga*, 12(61), 193-201. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.61.01.20>. (дата звернення: 10.06.2023).
29. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія і соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 37–57.
30. Лотман Ю. М. Дом, в котором не живут. *СОЦИУМ*. 1995. № 7. С. 29.
31. Лукашевич Н. П. Социология воспитания : краткий курс лекций. Киев, 1996. 180 с.
32. Мойсеїв І. Рідна хата – категорія української духовності. *Сучасність*. 1993. № 3. С. 151-159.
33. Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022-p>. (дата звернення: 09.11.2022).
34. Настрої та оцінки українських біженців, що повертаються на Батьківщину (квітень–травень 2022 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-shcho-povertaiutsia-na-batkivshchynu> (дата звернення: 09.11.2022).
35. Низовець А. Боюсь звикнути до нової країни. Пояснюємо, чому адаптація за кордоном важлива. URL: <https://life.liga.net/porady/article/boyus-privyknut-k-novoy-strane-obyasnyаем-pochemu-adaptatsiya-za-granitsey-vajna>. (дата звернення: 09.10.2023).
36. Паніна Н. Українське суспільство 1992–2006: соціологічний моніторинг. Київ, Ін-т соціології НАН України, 2006. 94 с.

37. Попович М. Нарис історії культури України. Київ, АртЕк, 1999. 728 с.
38. Протокол, касаючийся статусу беженцев (Нью-Йорк, 31 января 1967 года).
URL: https://www.unhcr.org/ru/wp-content/uploads/sites/73/2019/08/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB_%D0%BA%D0%B0%D1%81%D0%B0%D1%8E%D1%89%D0%B8%D0%B9%D1%81%D1%8F_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81%D0%B0_%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%B2_31_%D1%8F%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8F_1967_%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0.pdf.
(дата звернення: 05.10.2023).
39. Разова Е. Дом. Экзистенциальное пространство человека.
URL: <http://anthropology.ru/ru/texts/razova/index.html>.
40. РБК-Україна. Складнощі адаптації. Як я переїздила до Словаччини через війну та чому повернулася в Україну. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/viplati-ta-poshuk-roboti-k-pereyihala-slovachchini-1675855984.html>. (дата звернення: 20.09.2023).
41. Ренос Пападопулос. У чужому домі. Травма вимушеного переміщення: шлях до розуміння і одужання. 2023. С. 416.
42. Робоча сила України 2019: Стат. збірник. Київ, Держстат, 2020. URL: ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf.
43. Розанов В. В. Уединенное. Республика Москва, 1990. С. 437.
44. Рубчевский К. В. Социализация личности: интериоризация и социальная адаптация. *Общественные науки и современность*. 2003. № 3.
45. Ручка А. “Свої” та “чужі” в ідентифікаційній свідомості громадян України. *Проблеми розвитку соціологічної теорії*. Київ, САУ, ІС НАНУ, 2004. – С. 304-308.
46. Ручка А. Динаміка ціннісних відданостей населення України: 1991-2000 роки. *Соціокультурні ідентичності та практики*. Київ, Ін-т соціології НАН

- України, 2002. С. 181-185.
47. Саріогло В. Зовнішня трудова міграція в Україні: мотиви, масштаби, наслідки. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecan_2019_29%281%29_7.
48. Сегіда К., Костріков С. Просторовий економетричний аналіз маятникової трудової міграції на регіональному рівні. URL: visnyk-geo.knu.ua/wp-content/uploads/2016/12/09-64.pdf. (дата звернення: 20.09.2023).
49. Сімахова А.О. Розвиток соціальної економіки в Польщі: досвід для України. *Економіка України*. 2021. № 11. С. 75–84.
50. Статус тимчасового захисту в Європі отримали 3,4 млн біженців з України, в лідерах Польща, Німеччина та Чехія – ООН. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/840184.html>. (дата звернення: 20.07.2023).
51. Тейзе Є. Як українським біженцям знайти житло у Німеччині. URL: <https://www.dw.com/uk/yak-ukrainskym-bizhentsiam-znaity-zhytlo-u-nimechchyni/a-61168450>. (дата звернення: 10.07.2023).
52. Українське суспільство: міграційний вимір. Національна доповідь. Київ, Національна академія наук України, 2018. С.183. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf. (дата звернення: 15.06.2023).
53. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип.6 (20).: Київ, 2019. С. 505. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2019.pdf>. (дата звернення: 03.10.2023).
54. Українські та міжнародні експерти обговорили перспективи утворення київської агломерації. URL: <http://koda.gov.ua/news/ukrainski-ta-mizhnarodni-eksperti-ob/>. (дата звернення: 10.09.2023).

55. Ширяева О.І., Зубченко О.С. Образ дому в контексті соціально-гуманітарних наук. Вісник маріупольського державного університету серія: філософія, культурологія, соціологія, 2023, вип. 25. С. 125-132.
56. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. Всемирноисторические перспективы / пер. с нем. и примеч. И.И. Маханькова. Москва, Мысль, 1998. 606 с.
57. Шюц А. Возвращающийся домой / Избранное : мир, светящийся смыслом / А. Шюц ; пер. с нем. и англ. В. Г. Николаева, С. В. Ромашко, Н. М. Смирновой. Москва, РОССПЭН, 2004. С. 550-556.
58. Юнг К. Г. Архетип и символ. Москва, Ренессанс, 1991. 298 с.
59. Юнг К. Г. Воспоминания, сновидения, размышления. Мн.: ООО «Харвест», 2003. 496 с.
60. Юнг К. Г. Психологические типы. СПб.: Ювента. – М.: Прогресс – Универс, 1995. 716 с.
61. Duszcyk M. The war in Ukraine and Migration to Poland: Outkook and Challenges / M.Duszcyk, P.Kaczmarczyk. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html>. (дата звернення: 20.07.2023).
62. Dylan Carter. Flow of Ukrainian refugees to Belgium reaches sustainable levels. URL: <https://www.brusselstimes.com/author/dylan-carter> (дата звернення: 03.07.2023).
63. Eurostat - Data Explorer. URL: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. (дата звернення: 10.10.2023).
64. Forced migration and war in Ukraine. URL: <https://cedos.org.ua/en/researches/forced-migration-and-war-in-ukraine-march-24-june-10-2022/>. (дата звернення: 10.10.2023).

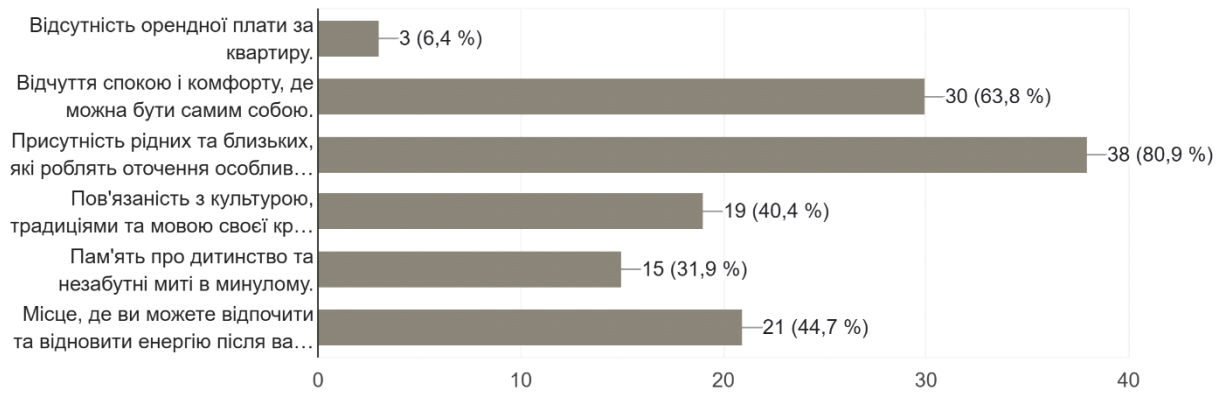
65. Kindler M. Missing Bridging Ties and Social Capital? The Creation and Reproduction of Migrants' Social Network Advantages: The Case of Ukrainian Migrants in Poland. *Central and Eastern European Migration Review*. 2019. № 8 (1). P. 95–116.
66. Kristy Siegfried. The Refugee Brief – 24 June 2022. URL: <https://www.unhcr.org/refugeebrief/latest-issues>. (дата звернення: 13.09.2023).
67. Lücke M., Saha D. Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. URL: https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf. (дата звернення: 13.09.2023).
68. Schuetz A. The Homecomer In: *American Journal of Sociology* / A. Schuetz, Vol. 50. – No. 5 (Mar., 1945), The University of Chicago Press. – P. 369-376.
69. The diaspora response to war in Ukraine. URL: <https://www.icmpd.org/blog/2022/the-diaspora-response-to-war-in-ukraine>. (дата звернення: 18.10.2023).
70. Ukraine refugee situation. 2022. URL: <https://cutt.ly/10qCAks>. (дата звернення: 20.09.2023).
71. Ukraine refugee situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>. (дата звернення: 20.09.2023).
72. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division. International Migrant Stock 2020 (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2019).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

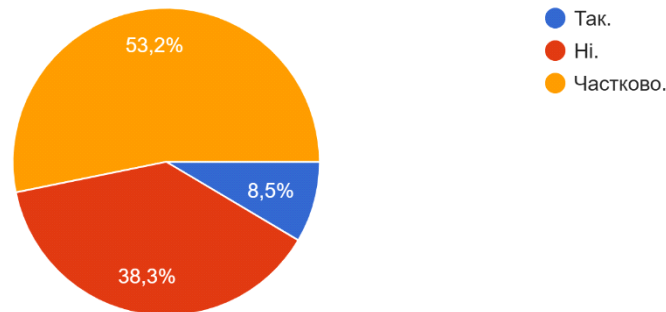
16. Що для вас означає мати "відчуття дому"?

47 ответов

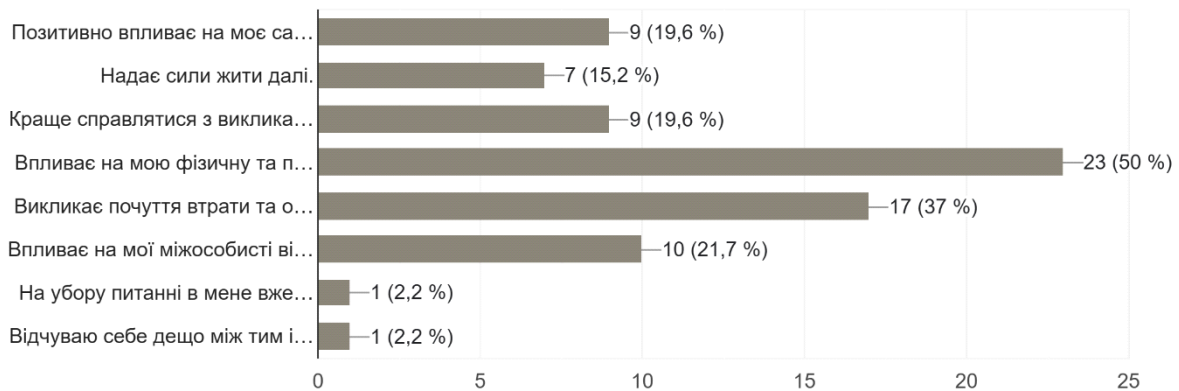
17. Чи маєте ви відчуття дому в новому середовищі, в вашій країні перебування?

47 ответов

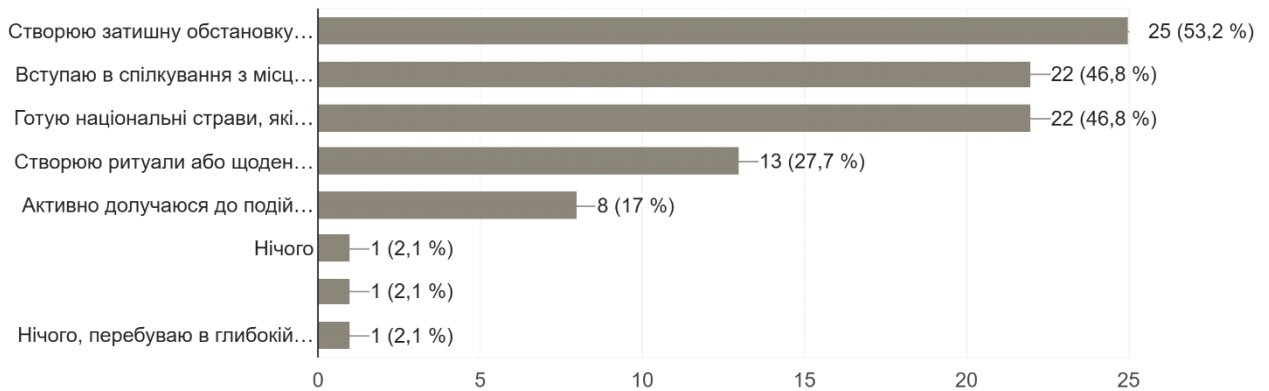
18. Як це впливає на ваше самопочуття та загальний стан?

46 ответов

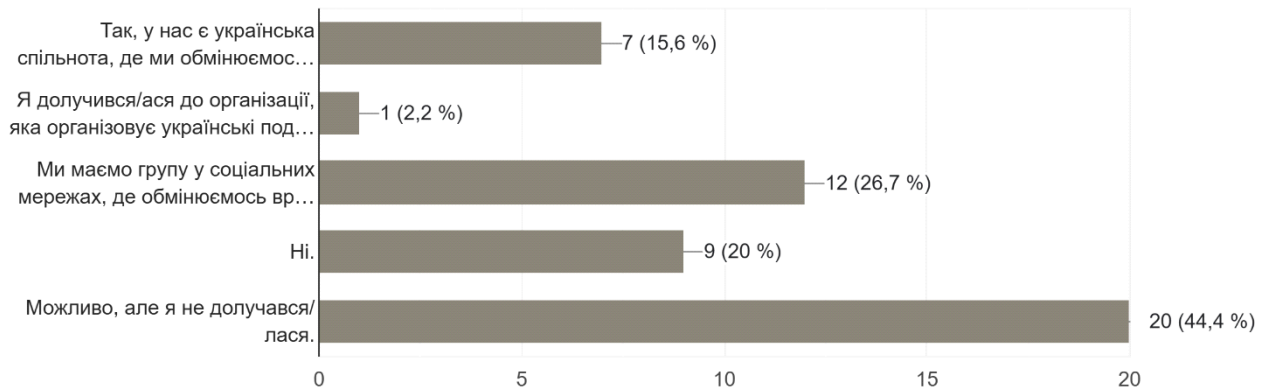
19. Що ви робите, щоб створити відчуття дому в новому місці проживання?

47 ответов

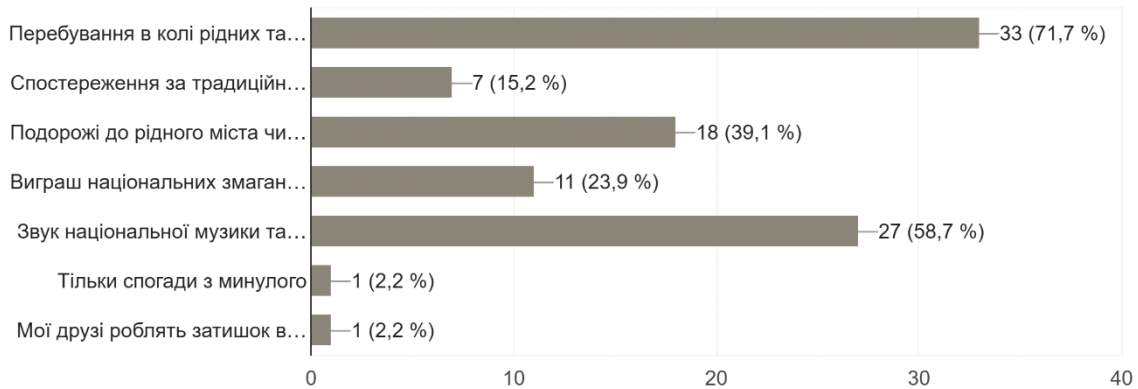
21. Чи є спільноти або організації, де ви знаходите підтримку та відчуття приналежності? Як вони допомагають вам встановити відчуття дому?

45 ответов

24. Які фактори або події викликають найсильніші емоції, пов'язані з відчуттям дому? Чи існують специфічні моменти, коли ви особливо сильно відчуваєте себе "вдома"?

46 ответов

ДОДАТОК 2

**«ВІДЧУТТЯ ДОМУ В УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ»**

Вітаємо! Маріупольський державний університет проводить соціологічне дослідження, метою якого є зрозуміти складні соціальні та

Щиро дякуємо за Вашу участь в опитуванні. Ми гарантуємо конфіденційність Ваших відповідей.

Результати дослідження будуть представлені у загальному вигляді.

БІОГРАФІЧНИЙ БЛОК

- **Чи маєте Ви статус ВПО в Україні ?**
  - Так.
  - Ні.
  - Ще не отримав(ла), проте планую.
  - Находжусь за кордоном.

- **Чи маєте Ви статус біженця за кордоном?**
  - Так.
  - Ні.
  - Ще не отримав(ла), проте планую.
  - Находжусь в Україні.

- **Скільки вам років?**
  - 18 - 23.
  - 24 - 30.
  - 31 - 40.
  - 41 - 50
  - 51 – 65

- **Ваша стать.**
  - Чоловіча.
  - Жіноча.
  - Інше _____

- **Чи маєте ви вищу освіту?**
  - Так.
  - Ні.
  - Ще отримую.
  - Ще не отримав(ла), проте планую.

- **На якому курсі ви навчаєтесь?**
  - 1 курс
  - 2 курс
  - 3 курс
  - 4 курс
  - 1 курс ОС “Магістратура”
  - 2 курс ОС “Магістратура”

ГЕОГРАФІЧНИЙ БЛОК

- **У якому регіоні Ви проживали до війни?**
  - Донецька обл.
  - Луганська обл.
  - Запорізька обл.
  - Херсонська обл.
  - Київська обл.
  - Сумська обл.
  - Дніпропетровська обл.
  - Одеська обл.
  - Харківська обл.
  - Чернігівська обл.
  - Житомирська обл.
  - Полтавська обл.
  - Вінницька обл.
  - Кіровоградська обл.
  - Черкаська обл.
  - Хмельницька обл.
  - Волинська обл.

- Рівненська обл.
  - Івано-Франківська обл.
  - Тернопільська обл.
  - Закарпатська обл.
  - Чернівецька обл.
  - Свій варіант _____.
- **Вашим рішенням було залишитись в Україні чи емігрувати за кордон?**
- Я залишився(лась) в Україні.
  - Я виїхав(ла) до іншої країни.
- **Чому ви вирішили переїхати саме за кордон?**
- Спокійніша ситуація
  - Легше знайти роботу
  - Знаю іноземну мову (легше адаптуватися).
  - Краща медицина.
  - Там мешкають мої друзі (родичі).
  - Я не переїжджав за кордон.
  - Свій варіант _____
- **Які з перерахованих нижче причин були вирішальними для Вашого рішення стосовно міграції?**
- Активні бойові дії в моєму місті/області.
  - Окупація мого міста.
  - Фінансові причини.
  - Емоційне та/чи моральне виснаження.
  - Свій варіант _____
- **Чи були у вас якісь труднощі з виїздом із вашого населеного пункту? Якого плану вони були?**
- Економічні.
  - Фізичні.
  - Психологічні;
  - Політичні.

- В мене не було труднощів.
- Інший варіант.
- **Наскільки важко психологічно вам дався переїзд?**
  - Переїзд мені дався легко, враховуючи обстановку, я не думаючи перебрався(лась) в безпечнішу ділянку країни (або за кордон).
  - У мене були сумніви, покидаючи свій дім, проте певна низка причин змусила мене переїхати.
  - Рішення про переїзд далось мені дуже важко.
  - Свій варіант _____.
- **Як ви вважаєте, чому багато людей так і не виїхали з території, що знаходяться у зоні бойових дій?**
  - Бояться залишити свій будинок.
  - Не можуть залишити своїх родичів, друзів, які не можуть чи не хочуть виїжджати.
  - Не мають коштів на це.
  - Не мають фізичної можливості.
  - Свій варіант.

БЛОК 3

- **В яких сферах життя ви стикалися з труднощами в умовах вимушеної міграції? (можливо кілька варіантів відповідей)**
  - Оренда житла.
  - Пошук роботи.
  - Фізичне або емоційне здоров'я.
  - Мова.
  - Фінанси.
  - Одержання державних послуг.
  - Я не відчуваю ніяких складнощів.
  - Свій варіант _____.
- **Наскільки Ви вважаєте допомогу країни, в яку Ви емігрували, достатньою? (от 1 до 5, де 1 - зовсім недостатньою, 5 - вважаю загалом**

достатньою)

• **Що б ви запропонували змінити або внести до системи підтримки вимушено переміщених осіб? (Відкрита відповідь)**

• **Чи відчували Ви ворожість чи дискримінацію по відношенню до себе через Ваш статус біженця/мігранта?**

- Так, дуже часто.
- Так, іноді.
- Дуже рідко.
- Ніколи.
- Важко відповісти.

• **Чи працюєте Ви зараз?**

- Так.
- Ні.
- Ні, але я шукаю роботу.
- Не планую працювати.

• **Чи були у вас складнощі з пошуком роботи у новому місці? Вкажіть які.**

- Роботодавець не хотів брати на роботу через статус переміщеної особи.
- Були складнощі з отриманням необхідних документів.
- Не вистачало робочих місць.
- Свій варіант.
- Складнощів не було (або ви вже працювали).
- Я не працюю.

• **Чи відчували ви дискримінацію щодо себе від роботодавця чи співробітників на новому місці? Якщо так, то яку?**

- За національністю.
- За зовнішнім виглядом.
- За гендером.

- За віковою ознакою.
  - За релігійною приналежністю.
  - Свій варіант.
  - Не відчував(ла) дискримінацію.
- **Чи отримуєте Ви якусь підтримку з боку неурядових та міжнародних організацій?**
- Так
  - Ні.
- **Яку допомогу з боку неурядових та міжнародних організацій Ви отримали як вимушений переселенець (в Україні та закордоном)? Можливо кілька варіантів відповідей.**
- Допомога в пошуку житла.
  - Соціальні виплати, медичне страхування тощо.
  - Курси вивчення мови.
  - Психологічна допомога.
  - Допомога в пошуку роботи.
  - Юридична допомога.
  - Інше _____.
  - Все з перерахованого.
  - Я не отримував(ла) допомогу.
- **Чи надали Вам безкоштовне житло для переміщеної особи?**
- Так.
  - Ні.
  - Плачу частково.
- **На сьогоднішній день Ви ви проживаєте у безкоштовному житлі?**
- Так.
  - Ні.
- **Чи задовольняють Вас умови проживання на даний час? (оцініть от 1 до 5, де 1 - "Повністю ні", а 5 - "Так, повністю")**
-

• **Чи надають Вам безкоштовну медичну допомогу як вимушеному переселенцю?**

- Так.
- Плачу сам(а) частково.
- Ні.
- Своя відповідь _____

• **Як ви охарактеризуєте свій нинішній фінансовий стан?**

- Мені вистачає грошей тільки для базових потреб: їжа, житло, предмети гігієни та інші необхідні речі.
- Мені вистачає грошей для задоволення не тільки базових потреб, але й відпочинку та розваг, я маю можливість відкласти гроші.
- Мені не вистачає грошей на базові потреби.
- Свій варіант

• **Чи плануєте Ви повертатись в Україну після закінчення війни?**

- Так.
- Ні.
- Ще не впевнений(на).

• **За яких умов Ви повернулися б до України?**

- Повне припинення бойових дій.
- Поява нових робочих місць.
- Деокупація населеного пункту (якщо окуповано).
- Я не хочу повертатись.
- Свій варіант.

• **Як Ви вважаєте, як можна покращити рівень допомоги переміщеним особам в громаді, де Ви перебуваєте?**

- **Що для вас означає мати "відчуття дому"?**
  - Відсутність орендної плати за квартиру.
  - Відчуття спокою і комфорту, де можна бути самим собою.
  - Присутність рідних та близьких, які роблять оточення особливим.
  - Пов'язаність з культурою, традиціями та мовою своєї країни.
  - Пам'ять про дитинство та незабутні миті в минулому.
  - Місце, де ви можете відпочити та відновити енергію після важкого дня.
  - Свій варіант

- **Чи маєте ви відчуття дому в новому середовищі, яким є в вашій країні перебування?**
  - Так.
  - Ні.
  - Частково.
  - Свій варіант

- **Як це впливає на ваше самопочуття та загальний стан?**
  - Позитивно впливає на моє самопочуття, надаючи внутрішній спокій та комфорт.
  - Надає сили жити далі.
  - Краще справлятися з викликами та труднощами життя.
  - Впливає на мою фізичну та психічну здоров'я, спричиняючи стресові реакції.
  - Викликає почуття втрати та самотності.
  - Впливає на мої міжособисті відносини, роблячи мене менш доступним/доступною для інших.
  - Свій варіант

- **Що ви робите, щоб створити відчуття дому в новому місці проживання?**

- Створюю затишну обстановку, прикрашаючи приміщення предметами та декором, що нагадують про рідний дім.
  - Вступаю в спілкування з місцевими жителями, щоб побудувати нові соціальні зв'язки та знайти нових друзів.
  - Готую національні страви, які зв'язані з моєю культурою, щоб відчувати смак рідного дому.
  - Створюю ритуали або щоденні звички, які нагадують про мою попередню рутину та допомагають зануритися в нове місце.
  - Активно долучаюся до подій та заходів в місці проживання, щоб відчувати залученість до нової спільноти.
  - Свій
варіант _____
- **Які аспекти української культури ви намагаєтесь зберегти у новій країні?**
    - Святкування традиційних українських свят .
    - Готування українських страв .
    - Практика української мови, як спосіб прояву своєї культури закордонном.
    - Прослуховування української музики.
    - Збереження символів та національних українських елементів у повсякденному житті.
  - **Чи є спільноти або організації, де ви знаходите підтримку та відчуття приналежності? Як вони допомагають вам встановити відчуття дому?**
    - Так, у нас є українська спільнота, де ми обмінюємося досвідом та підтримкою, що допомагає відчувати себе частиною групи.
    - Я долучився/ася до організації, яка організовує українські події та свята, що допомагає мені зануритися в культуру та створює відчуття приналежності.
    - Ми маємо групу на соціальних мережах, де обмінюємось враженнями, порадами та ідеями щодо того, як створити відчуття дому в новій країні.
    - Ні.

- Можливо, але я не долучався/лася.
  - **Як ви сприймаєте місцеву культуру та традиції у вашій країні перебування?**
    - Я намагаюся активно вивчати та засвоювати місцеву культуру та традиції.
    - Я відчуваю себе частиною місцевого середовища.
    - Я відчуваю, що моє сприйняття місцевої культури обмежене через незнання та мовні бар'єри.
    - Місцева культура для мене відчужена та незрозуміла, інколи важко адаптуватися до неї.
  - **Чи впливають мовні бар'єри на ваше відчуття дому? Як ви займаєтесь вивченням місцевої мови і чи відчуваєте ви, що це сприяє вашій інтеграції?**
    - Так, я відвідую інтеграційні курси.
    - Так, але я не вчу мову.
    - Маю складності, але спілкуюсь англійською/через перекладач.
    - Ніяк не впливає.
  - **Які фактори або події викликають найсильніші емоції, пов'язані з відчуттям дому? Чи існують специфічні моменти, коли ви особливо сильно відчуваєте себе "вдома"?**
    - Перебування в колі рідних та близьких робить мене найщасливішою/им.
    - Спостереження за традиційними обрядами та святами робить мене зв'язаним/ою з корінням та культурою.
    - Подорожі до рідного міста чи країни активізують мої відчуття приналежності та ностальгії.
    - Виграш національних змагань чи перемоги в спортивних змаганнях викликають гордість за свою країну.
    - Звук національної музики та пісні може викликати сильні емоції пов'язані з домом.
    - Свій варіант
-
- **Чи маєте ви бажання повернутися до України в майбутньому?**
    - Так, я маю бажання повернутися до України.
    - Повернусь, але після війни.

- Ні, не планую
  - Ще не визначився/лась.
- **Як ваше відчуття дому впливає на ваші стосунки зі своєю родиною, яка залишилася в Україні? Чи відчуваєте ви розрив між двома місцями?**
    - Розрив між місцем проживання та Україною відчуваю, але взаємодія з родиною за допомогою технологій допомагає мені зменшити цей розрив.
    - Відчуття розриву може викликати напруженість у стосунках з родиною, але ми намагаємося активно взаємодіяти та зберігати спільні зв'язки.
    - Через проживання в різних країнах стосунки з родиною/чоловіком погіршилися.

Розрив між двома місцями навпаки поліпшив комунікацію в родині та дав змогу будувати плани на спільні зустрічі/відпус